

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Michaela Večeřová

Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jiří Krupička, Ph.D.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 02. 05. 2020

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 157 688 znaků včetně mezer.

Michaela Večeřová

V Praze dne 2.5.2020

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu mé diplomové práce JUDr. Jiřímu Krupičkovi, Ph.D., za odborné vedení mé diplomové práce, vstřícný přístup a cenné rady.

Obsah

Úvod.....	1
1. Fenomén lži.....	4
1.1 Pojem lži.....	4
1.1.1 Sebeklam.....	5
1.2 Následky lží.....	5
1.3 Motivy lhaní.....	6
2. Výslech a výpověď ve vyšetřování trestné činnosti.....	8
2.1 Výslech.....	8
2.1.1 Psychologické aspekty výslechu.....	10
2.2 Výpověď jakožto produkt výslechu.....	11
2.2.1 Věrohodnost výpovědi.....	13
2.2.2 Sugestibilita.....	16
3. Detekce lži ve vyšetřování trestné činnosti.....	19
3.1 Detekce lži z pozice adresáta lži.....	19
3.2 Specifika rozpoznávání a produkce lživé výpovědi u dětí.....	22
4. Lživá výpověď.....	24
4.1 Rozpoznávání lživé výpovědi.....	24
4.1.1 Reidova technika rozpoznávání lži.....	26
4.1.2 Neverbální signály lži.....	27
4.1.3 Verbální signály lži.....	29
4.1.4 Paraverbální signály lži.....	31
4.2 Odlišení lži od falešných vzpomínek.....	31
5. Taktické postupy překonávání lživé výpovědi.....	36
5.1 Základní taktické výslechové postupy.....	39
5.1.1 Formování psychologického kontaktu.....	40
5.1.2 Analýza výpovědi v průběhu výslechu.....	41
5.1.3 Pomoc vyslychanému při rozpomínání se na zdánlivě zapomenuté.....	41
5.2 Dílčí taktické výslechové postupy překonávání lživé výpovědi.....	42

5.2.1	Využití vnitřních rozporů ve výpovědi a rozporů výpovědi s jinými důkazy.....	42
5.2.2	Využití reflexivních úvah vyslychaného.....	43
5.2.3	Odhalení, objasnění a odstranění příčin lživé výpovědi.....	44
5.2.4	Využití stavu emocionálního napětí vyslychaného.....	44
5.2.5	Stimulace kladných vlastností vyslychaného.....	45
5.3	Další přijatelné metody překonávání lživé výpovědi.....	46
5.3.1	Připomenutí předchozí výpovědi a rekapitulace již řečeného.....	46
5.3.2	Otázky na motivy, které k činu vedly.....	46
5.3.3	Morální podpora, pochopení a psychologická omluva pro chování podezřelého...	47
5.3.4	Apel na podezřelého, že je pro něho výhodnější spolupracovat a vypovídat pravdu 48	
5.3.5	Předkládání skutečných důkazů.....	48
5.3.6	Uvědomění podezřelého o povšimnutí si signálů lži v jeho vystupování.....	48
5.3.7	Pochvaly a lichocení podezřelému.....	49
5.3.8	Specifický postup u lživého sebeobvinění.....	49
5.3.9	Specifický postup u lživého obvinění jiných osob.....	50
5.3.10	Specifický postup u obviněného, který odmítá vypovídat.....	50
5.3.11	Konfrontace.....	51
5.4	Reidova technika a další manipulativní a zakázané techniky.....	51
5.4.1	Reidova technika překonávání lži.....	51
5.4.2	Pokládání sugestivních otázek.....	53
5.4.3	Pokládání kapiózních otázek.....	54
5.4.4	Manévr Borgů Lamda.....	54
5.4.5	Manipulativní apelování na svědomí podezřelé osoby.....	55
5.4.6	Zhodnocení Reidovy techniky a postupů jí blízkých.....	55
6.	Zvláštní metody detekce lži.....	57
6.1	Metody založené na fyziologické detekci lži.....	57
6.1.1	Detektor lži.....	57
6.1.2	Hlasová analýza.....	60
6.1.3	Sérum pravdy.....	60
6.1.4	Daší metody založené na fyziologických reakcích.....	61
6.2	Počítačový software pro dešifrování lži.....	62
6.3	Detektor lži ve vyšetřování v oblasti Latinské Ameriky.....	63
	Závěr.....	66
	Seznam použitých zkratk.....	69
	Seznam použitých zdrojů.....	70
	Abstrakt.....	77
	Klíčová slova:.....	77
	Abstract.....	78
	Key words:.....	78

Úvod

Téma mojí diplomové práce jsem si zvolila proto, že se zajímám o psychologické aspekty prostupující trestním právem, zejména v oblasti vyšetřování trestné činnosti. Výpověď u výslechu je velice komplexní téma, které skýtá mnohé faktory. Jedním z nich je rovněž otázka věrohodnosti výpovědi a s tím imanentně související problematika lživé výpovědi. Identifikace lži a její následné prolomení u výslechu je podmínkou korektního průběhu vyšetřování trestné činnosti a správného rozhodnutí o vině a trestu. Všichni si jistě dokážeme představit, jaké katastrofální následky mívají případy justičních omylů. Existují nesčetné případy, kdy byl odsouzen někdo nevinný, a naopak nebyl odsouzen skutečný pachatel z důvodů, ve kterých figurují mimo jiné lži. Zlepšování úrovně odhalování lži a jejího překonávání pomocí taktických výslechových postupů pomáhá předcházení těmto případům, proto se domnívám, že je žádoucí se tím zabývat.

Lež je něco, s čím se setkáváme v každodenním životě a může mít různé podoby. Někdy jsme my ti, kteří lež produkují, jindy ji registrujeme při komunikaci s druhými. Většina z nás si asi s trochou sebereflexe přizná, že sama čas od času nějakou tu lež sděluje. Někdy poznáme, že nám někdo lže, jindy o tom nemáme tušení, a slepě důvěřujeme v pravdivost jeho sdělení. Je rovněž velmi obtížné stanovit hranice toho, co je pravda, co lež a co jen částečná lež. To, co bude v určitém kontextu považováno za lež, v jiné situaci za lež považováno být nemusí. Pokud něco zatajíme, jedná se o lež, nebo o pouhé zatajení pravdy? Vymezení je velmi komplikované, stejně tak jako rozpoznávání lži a snaha o její překonávání.

Lež může mít různé následky, od neškodných lží až po velmi závažné lži, které mohou mít velmi nežádoucí dopad na životy osob, kterých se lež týká, proti kterým směřuje, ale i na život osoby, která lže. S těmi závažnějšími důsledky se setkáváme běžně v oblasti vyšetřování trestných činů a při soudním řízení.

Cílem mé práce je tedy analyzovat, jakými způsoby lze lživou výpověď detekovat podle různých projevů chování osoby, ať už verbálních, neverbálních či paraverbálních, a jak takové lživé výpovědi předcházet, popřípadě ji následně překonat při vyšetřování trestné činnosti. Domnívám se, že pro správné porozumění problematice je rovněž nezbytné vymezit si základní koncepty jako lež, výslech, výpověď, věrohodnost výpovědi, a jak odlišit lež od falešných vzpomínek a jiných paměťových deficitů.

V úvodní části své práce se snažím vysvětlit, co je lež a jak ji odlišit od pravdy. Zaměřuji se na to, jaká kritéria musí být splněna, aby se jednalo o lež. Nastiňuji, jaké následky může lhaní mít a zmiňuji se i o motivech, které jedince vedou k tomu, aby lhal.

Ve druhé kapitole se věnuji výsledku obecně. Popisuji, jak takový výslech vypadá, z jakých částí se skládá, kdo je při něm přítomen apod. Pokouším se analyzovat různé výsledkové situace a věnuji se zejména psychologickým aspektům výsledku. Následně se zabývám výpovědí, která je primárním výstupem z výsledku. Soustředím se i na fenomén věrohodnosti výpovědi, která je klíčovým aspektem v této oblasti. Zaměřuji se taktéž na problematiku sugestibility, která je relevantní pro toto téma, a v souvislosti s tím nastiňuji, jakých chyb se orgány činné v trestním řízení často dopouštějí v souvislosti se sugescí a jak se takových chyb vyvarovat.

Ve třetí kapitole se zabývám detekcí lži v oblasti vyšetřování trestné činnosti. Popisuji, proč je správné rozpoznání lži při vyšetřování trestných činů tak důležité. Podávám přehled toho, co přispívá k lepší detekci lži z pohledu jejího příjemce, u koho je pravděpodobné, že lež rozpozná a jaké faktory mu k tomu přispívají. Na závěr této kapitoly se věnuji zvláštnostem rozpoznání a produkce lživé výpovědi u dětí, kterým je nutné výslech přizpůsobovat vzhledem k jejich věku.

Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na lživou výpověď konkrétně. Pokouším se vystihnout, co taková lživá výpověď obnáší, jak vzniká a jak ji odlišit od pravdivé. Věnuji se různým aspektům, podle kterých je možné detekovat lež ve výpovědi a prvkům, na které je potřeba se při snaze odhalit lživá sdělení zaměřit. Všimát si musíme verbálních, neverbálních i paraverbálních aspektů ve výpovědi jedince, ale i jiných signálů, které mohou poukázat na to, jestli je výpověď pravdivá a svědčit o její věrohodnosti. Vhodné je podle mě věnovat část kapitoly i tomu, jaké jsou rozdíly mezi lživou výpovědí a nepravdivou výpovědí zapříčiněnou přirozenými poruchami paměti apod., jelikož jev klamných vzpomínek vyšetřování trestných činů rovněž nesmírně ztěžuje. Přístup k vypovídajícímu je ale nezbytné striktně přizpůsobit tomu, z jakých důvodů osoba podává mylné informace.

V páté kapitole se zabývám tím, jakými taktickými výsledkovými postupy a jinými metodami lze takovou lživou výpověď prolomit. Mohou být uplatňovány různé taktiky v závislosti na tom, kdo je uplatňuje, proti komu jsou uplatňovány, a celkově na zvláštnostech daného případu. Ne všechny taktiky však můžeme považovat za eticky korektní, proto podávám přehled těch, které jsou buď výslovně zakázané nebo jsou značně kontroverzní, a je potřeba se před nimi mít na pozoru. Rovněž se je na základě získaných poznatků snažím kriticky zhodnotit a poskytnout svůj názor, proč by neměly být akceptovány.

V šesté kapitole prezentuji některé zvláštní metody, prostřednictvím nichž je možné lež ve vyšetřování zaznamenat. Polygraf známe jistě všichni, ale ne každý už ví o existenci dalších metod, jakými jsou například hlasová analýza, termosnímkování obličeje a dešifrování lži pomocí počítačových metod. Na závěr jsem se rozhodla podat stručné poznatky o tom, jak tato

problematika vypadá v Latinské Americe (se zaměřením na detektor lži). Osobně si myslím, že je užitečné komparativní metodou posoudit, jak na tom jsou jiné části světa a neomezovat se pouze na Evropu, popřípadě na USA.

Při zpracovávání tématu jsem čerpala zejména z knižních zdrojů, komplementárně jsem využívala i elektronické zdroje a právní předpisy relevantní v této problematice. Některé poznatky jsem taktéž získala z různých psychologických výzkumů.

1. Fenomén lži

1.1 Pojem lži

Pro začátek je důležité si lež definovat, abychom mohli s tímto konceptem dále pracovat. Bohužel definovat lež není úplně tak jednoduché. Je to velmi abstraktní pojem, tudíž stanovit hranice toho, co je pravda a kam až zasahuje lež, je podle mého názoru obtížné. Je tedy zřejmé, že rovněž nebude lehkým úkolem lež rozpoznat a nějakým způsobem dosáhnout toho, aby daná osoba přestala lhát a začala mluvit pravdu.

Pokud bychom hledali definice lži, mohli bychom najít velké množství takových definic. Jednou z možných definic, se kterou přišel psycholog Aldert Vrij, je: „*Lhaní je úspěšný či neúspěšný záměrný akt, jehož cílem je v někom bez předchozího varování vzbudit přesvědčení, které my považujeme za nepravdivé.*“¹ Z definice vyplývá, že se musí jednat o **záměrný akt**, tedy musí se opírat o nějaký úmysl. Cíl může být různý v závislosti na motivaci komunikátora, který lež sděluje. Pro účely této práce budeme lež koncipovat opravdu jen jako vědomé klamání, ne bezděčné a nevědomé uvádění mylných informací (v jedné kapitole se ale zmíním o rozdílech mezi lží a selháním paměti v podobě klamných vzpomínek apod.).

Podle psychologa Paula Ekmana je pro rozeznání lži od jiných způsobů klamání důležitá zejména přítomnost 2 nutných, samostatně nepostačujících faktorů. Jedním z nich je nutná podmínka úmyslu lhát s eventualitou volby (má možnost říkat pravdu, je si této možnosti vědom, ale záměrně si vybere nepravdu) a nutná podmínka neupozornění druhého, že se mu chystám lhát (nedám-li druhému najevo, že nebudu říkat pravdu a současně mu to ani neprozradí sama situace – např. případ vystoupení kouzelníka, kterému je záměr klamat přímo imanentní).²

Případá mi vhodné v této souvislosti rovněž zmínit fenomén patologického lháře. Jedná se o psychickou poruchu, kdy daná osoba nedisponuje možností volby, zda bude říkat pravdu, nebo lhát, jelikož má konstantní nutkání ke konfabulaci. Činí tak především se záměrem na sebe upoutat pozornost ostatních, pozvednout si tím svoje nízké sebevědomí apod. Podle Ekmana zde není

¹ VRIJ, Aldert. Credibility assessments in a legal context. In: CARSON, D., MILNE, B., PAKES, F., SHALEV, K., SHAWYER, A. (Eds.), *Applying psychology to criminal justice* (81-96). London: John Wiley and Sons Ltd, 2007. ISBN 978-0-470-01515-5, str. 82.

² EKMAN, Paul. Why Don't We Catch Liars? In: *Social Research* [online], 63 (3), 1996, str. 801-817 [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/40972316?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.

splněno kritérium možnosti volby, nebudeme ho tedy moci označit za lháře v pravém slova smyslu.³

Další významnou otázkou, kterou je třeba se zabývat, je mimo jiné i to, zda se za lhaní považuje i pouhé zatajování nějaké skutečnosti. Zde podle Ekmana záleží především na situačním kontextu. To, kde v určitém případě budeme hovořit o lži, v jiném případě označíme pouze jako neuvedení všeho, což za lež považováno nebude. Závisí to na tom, jestli byla mezi stranami uzavřena úmluva, že si budou vždy říkat všechno (a výhradně pravdu). Pakliže tu taková dohoda byla jasně uzavřena (nebo se uvádění pravdy za všech okolností předpokládá), pak neuvedení všech informací budeme pokládat za lež. Pokud je naopak možné očekávat, že nám někdo nebude chtít říkat vše (například i v případě, pokud nám dá najevo, že některé informace jsou jeho osobním tajemstvím), nemůžeme ho vnímat jako lháře.⁴

1.1.1 Sebeklam

Jedná se o fenomén, o kterém hovoříme v souvislosti s intrapersonální komunikací. Je to typ lhaní, při kterém není nutná přítomnost další osoby, klameme tak tedy pouze sami sebe. Slouží nám zejména jako obranný mechanismus zachování hodnoty vlastního sebepojetí. Hovoříme o něm i v podobnosti s falešnými vzpomínkami, které mívají velmi závažný dopad v oblasti vyšetřování (problematika falešných obvinění, falešných přiznání apod.).⁵

1.2 Následky lží

Lež má mnohé následky v životě těch, proti kterým směřuje a kterých se týká, ale i následky v životě toho, kdo lež sděluje. Konsekvence lži můžeme dělit na **psychické, sociální, morální**, ale i **právní**, kterými se v této diplomové práci především zabývám.⁶ Jsou určité situace, kdy je lež přípustná nebo dokonce žádoucí; mám na mysli především případy lži s dobrým úmyslem (takzvaná *pia fraus*) nebo konvenční lež (případy, kdy je lež svým způsobem předepsána společenskými pravidly).⁷ Ve většině případů je však podle mého názoru lež jevem spíše

³ EKMAN, Paul, 1996, op.cit., str. 801.

⁴ Tamtéž, str. 803.

⁵ MYNAŘIKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5472-7, str.32-35.

⁶ MLEZIVA, Emil. *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4, str. 28.

⁷ MLEZIVA, Emil, 2000, op. cit., str. 55.

nežádoucím, byť závažnost následků se velmi liší. Mezi ty nejzávažnější bych bezpochyby zařadila případy z forenzní oblasti, kdy může dojít k odsouzení nevinného nebo naopak může zůstat na svobodě pachatel, dále je nutné zmínit trestný čin křivé výpovědi, kdy svědek uvede lživé informace způsobilé ovlivnit průběh trestního stíhání⁸ a různé jiné závažné následky.

1.3 Motivy lhaní

Motivy lhaní, stejně tak jako motivy veškeré lidské činnosti, můžeme dělit na vnitřní a vnější. Nezávisí jen na diferenciaci motivů vedoucích k produkci lži, ale také na intenzitě a trvání motivace.⁹ Někdy se snažíme prostřednictvím lži neublížit druhým, jindy se snažíme sklidit obdiv, který bychom s pravdou nesklidili, popřípadě získat pro sebe nějaké výhody a prospěch.

Jedním z motivů lhaní je jeho **obránná funkce**. Osoba, která lež produkuje, si tím staví určitou bariéru, za kterou se druzí nedostanou nebo jen velmi těžší. Účelem tedy je, aby ostatní lidé nepoznali, co je pravda a co lež. Lhaním se často snažíme popřít či potlačit naše nelibé pocity, například úzkost, agresi či touhu, kterou si nechceme připustit. Tento motiv lhaní můžeme považovat za psychoanalytický, jelikož právě z psychoanalytické teorie vychází koncept obranných mechanismů – způsob konfrontace lidské psychiky s nepříjemnými pocity.¹⁰ S tím rovněž souvisí **kompenzační funkce lhaní**, kterou popsal ve své teorii psycholog Alfred Adler, který je známý pro svou individuální psychologii. Jedinec se tak snaží vyrovnávat se situací, se kterou není zrovna spokojený, takže si realitu ve své mysli nějak vylepšuje apod.¹¹

Jako další z motivů lhaní můžeme uvést **získání nějakého prospěchu** pro sebe či druhé, popřípadě vyhnutí se něčemu nepříjemnému či potrestání. To může mít podle mého názoru kupříkladu souvislost s efektem sociální desirability¹², kdy osoba uvádí nepravdivé informace, aby vypadala lépe před jejím okolím, což by se v případě sdělování pravdy nestalo.¹³

⁸ §346 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁹ NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. 2., podstatně rozš. vyd. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-80-7439-056-2, str. 196.

¹⁰ Viz VYBÍRAL, Zbyněk. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0869-3, str. 13-14.

¹¹ VYBÍRAL, Zbyněk, 2015, op.cit., str. 28.

¹² Sociální desirabilita je jev, kdy se dotyčná osoba snaží vypadat před ostatními co nejlépe i za cenu vymýšlení si, přehánění o sobě.

¹³ Srov. obdobně MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 17.

Jindy se chce dotyčný vyhnout nějakému trestu či pohoršení, nesouhlasné reakci ze strany druhých apod. Tento motiv je zejména patrný v oblasti kriminalistiky, kdy vyslýchané osoby často lžou z důvodu, aby se vyhyly trestnímu stíhání nebo aby trestní stíhání proběhlo pro ně příznivějším způsobem, než by se tomu dělo v opačném případě. Můžou tak před orgány činnými v trestním řízení popírat jimi spáchaný trestný čin či jejich podíl na trestném činu.¹⁴

Další funkcí lhaní, o které jsem se částečně zmínila již výše, je **ochranná funkce**. Jedná se tedy o takzvanou milosrdnou, altruistickou lež – latinským termínem *pia fraus*. Dotyčná osoba lže z důvodu, aby druhému neublížila, ochránila ho před nepříjemnou pravdou, kterou ve své situaci nepotřebuje nutně znát. Je zde ovšem opět tenká hranice toho, kdy je lepší lhát, a kdy je lepší říct pravdu, byť druhého nepotěší. S tím souvisí i **funkce motivační**, kdy lež má vybízet ke změně chování. Jako příklad uvedu motivování rodiči, aby se jejich dítě chovalo lépe, protože ho Ježíšek pozoruje a rozhoduje se podle jeho chování, jaké dárky mu přinese.¹⁵

¹⁴ Blíže srov. VRIJ, Aldert. Nonverbal Dominance versus Verbal Accuracy in Lie Detection: A Plea to Change Police Practice. In: *Criminal Justice and Behavior* [online], 35 (10), 2008, str. 1323-1336 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=2&sid=10d98ae9-c18b-4622-a0aa-b48d6c21ead1%40pdv-sessmgr06&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwLHN0aWImbGFuZz1jcyZzaXRIPWVkcylsaXZlJnNjb3BIPXNpdGU%3d#AN=37177994&db=edb>.

¹⁵ Viz VYBÍRAL, Zbyněk, 2015, op.cit., str. 29-31.

2. Výslech a výpověď ve vyšetřování trestné činnosti

2.1 Výslech

S touto problematikou nepochybně souvisí otázka výslechu, jehož součástí je výpověď. Zejména při něm probíhá klíčová interakce mezi orgány činnými v trestním řízení a osobami podávajícími výpověď vztahující se k trestnému činu. Proto považuji za vhodné napsat o fenoménu výslechu a výpovědi základní informace, a dále se zaměřím především na jeho vazbu na lživou výpověď a snahu o její překonání.

Výslechem můžeme rozumět „*kriminalistickou metodu, kterou se na základě zákona získávají formou výpovědi kriminalisticky a právně významné informace z paměťových stop obsažených ve vědomí vyslýchaných osob, za přísného dodržení zákonem daných práv a povinností vyslýchaného i vyslýchajícího.*“¹⁶

Ve velmi obecné rovině ho lze také popsat jako „*právně regulovaný proces získávání, zpracování, hodnocení a dokumentování informací o skutku, který je předmětem vyšetřování*“.¹⁷ Tato definice se mi však jeví jako značně široká, vágní a s absencí definičních znaků, které by výslech odlišovaly od jiných vyšetřovacích úkonů s podobným cílem, tedy zjišťovat vzpomínky vyslýchaného na projednávanou skutečnost.

Produktem výslechu je výpověď, ideálně úplná a věrohodná, ale ta pochopitelně není samozřejmostí. Výslech je **kriminalistickou metodou**, při níž jsou získávány informace relevantní k předmětu vyšetřování, které jsou dále uplatňovány v trestním řízení (pokud se v něm tedy pokračuje). Povaha výslechu je interdisciplinární, proto na něj můžeme nahlížet nejen jako na kriminalistickou metodu, ale rovněž jako na **procesní úkon** či určitou formu **interakce** mezi lidmi.¹⁸

Hlavním účelem výslechové interakce je tedy zjišťování a objasňování relevantních informací ke skutku, který je předmětem daného výslechu. Žádoucí je, aby informace byly co nejpresnější a nejméně nejvěrohodnější, tudíž jsou uplatňovány různé taktické výslechové postupy, které se snaží pravdivost a přesnost informací podnitit a podpořit.¹⁹

¹⁶ MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2004. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-7179-878-9, str. 327.

¹⁷ SPURNÝ, Joža. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-846-5, str. 13.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ VÍZ STRAUS, Jiří. *Kriminalistická taktika*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-095-6, str. 102.

Výslech se musí pohybovat v mezích zákona č.141/1961 Sb., tedy trestního řádu, kterým je upraven. Provedení výslechu je předmětem zájmu kriminalistiky, konkrétněji kriminalistické taktiky. Psychologickým aspektům výslechu se věnuje forenzní psychologie, přičemž oba tyto obory spolupracují a prolínají se.²⁰

Jak takový výslech probíhá a kdo jsou jeho účastníci? Skládá se z následujících částí: **úvodní část výslechu, monologová část a dialogová část.** Před začátkem samotného výslechu je důležitou částí ještě **příprava**, u níž se rozlišuje dále část **analytická a syntetická.** V té analytické části přípravy výslechu se provádí analýza již sesbíraných podkladů relevantních pro vyšetřování či předběžné posuzování osobnosti vyslychané osoby. V syntetickém stadiu přípravy výslechu se predikuje následující průběh výslechu, sestavuje se plán a uvažuje se nad vhodnými taktickými postupy, které se budou uplatňovat. Taktéž se činí nutné administrativní kroky, aby byl zajištěn hladký, dobře organizovaný průběh výslechu. Stanovuje se mimo jiné předmět výslechu, místo a čas konání apod. V úvodní části výslechu prokazuje vyslychaný svou totožnost předložením občanského průkazu, je poučen o právech a povinnostech spojených s jeho procesním postavením a činí se jiné nezbytné formalities pro následné konání výslechu. Fáze monologu je fází spočívající v plynulém líčení ze strany vyslychaného. Vyslychaný má v této části uloženo souvisle líčit vše relevantní o dané skutečnosti. Vyslychající by ho měl pokud možno nechat volně hovořit a nezasahovat příliš do jeho líčení. Měl by však v tomto stadiu výslechu provádět konstantní analýzu poskytnuté výpovědi a usilovat o překlenutí mezer a nesrovnalostí ve výpovědi apod. Také je dobré se předběžně v závislosti na poskytované výpovědi rozhodovat, jaké taktické postupy bude následně uplatňovat, aby bylo co možná nejlépe dosaženo stanoveného cíle výslechu. Po monologu následuje stadium dialogu. To spočívá v kladení dotazů vyslychanému. Jeho účelem je zejména zpřesnění a doplnění potřebných informací k předmětu vyšetřování. Právě v této části zastává klíčovou roli nejen vyslychaný, ale i vyslychající, jenž pokládá dotazy, které považuje za potřebné.²¹

Účastníky výslechové interakce jsou pochopitelně vyslychaný a vyslychající. Vyslychaný může mít různé postavení (např. svědek nebo obviněný); v závislosti na tomto postavení je pak k němu přistupováno a má různá procesní práva a povinnosti ze své pozice vyplývající. Vyslychajícím je orgán činný v trestním řízení. Kromě těchto hlavních účastníků se u výslechu

²⁰ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-73-3, str. 294.

²¹ MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK, 2004, op.cit., str. 328-332.

mohou za splnění určitých podmínek objevit i další osoby, které vystupují v roli státního zástupce, soudního znalce či tlumočníka, v některých případech i psychologa či u mladších dětí a mládeže i pedagoga.²²

Rozlišujeme různé druhy výslechů v závislosti na postavení vyslychané osoby. Podle toho dělíme výslech na následující druhy: výslech osoby vyzvané k **podání vysvětlení**, výslech **podezřelého (obviněného)**, **výslech svědka**, **výslech poškozeného** a **výslech znalce**. Podání vysvětlení je specifickým procesním úkonem, který nekvalifikujeme jako výpověď a v trestním řízení obvykle neslouží jako důkaz. Rozlišování mezi podezřelým a obviněným spočívá v tom, v jaké procesní fázi vyšetřování se nachází, ale jedná se o jednu a tu samou osobu.²³ Obviněný je definován v §32 TŘ: „*Toho, kdo je podezřelý ze spáchání trestného činu, lze považovat za obviněného a použít proti němu prostředků daných tímto zákonem pouze tehdy, bylo-li proti němu zahájeno trestní stíhání.*“²⁴ Účelem vyslychání svědků je zjistit ideálně spolehlivé a přesné informace o okolnostech trestného činu, které dotyčný svědek percipoval a které nyní může líčit u výslechu. Poškozený je v podstatě také svědek trestného činu, ale je nutné k němu uplatňovat specifický přístup vzhledem k tomu, že se ho spáchání trestného činu přímo dotklo. Posledním typem výslechu podle procesní role vyslychaného je výslech znalce. Ten vystupuje v trestním řízení za účelem bližšího vysvětlení určitých skutečností.²⁵

2.1.1 Psychologické aspekty výslechu

V mé práci pojednávám především o psychologické stránce výslechu, což spadá do oblasti zájmu forenzní psychologie. Předmětem zájmu psychologie výslechu jsou zákonitosti **prožívání a chování osob při výslechu**. Zabývá se tím, jak lze takové chování vysvětlit, ale i predikovat, popřípadě potenciálně ovlivnit do budoucna. Snaží se lépe porozumět psychickým fenoménům přítomným v mysli osob zúčastněných při výslechu. Vychází z vysvětlení výslechu jako druhu interpersonální interakce podobné rozhovoru. Znalosti z oboru forenzní psychologie jsou tak

²² Viz SPURNÝ, Joža, 2003, op. cit., str. 58.

²³ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 102.

²⁴ §32 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

²⁵ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 103.

aplikovány v praxi za účelem určitého vzhledu do prožívání a chování vyslychané osoby a následného ovlivňování průběhu výslechu, aby probíhal a byl zakončen pokud možno úspěšně.²⁶

Pokud na výslech nahlížíme jako na sociální interakci mezi určitými subjekty, je třeba ho vnímat jako komplexní působení mnoha proměnných, které se spolupodílejí na průběhu a charakteristice výslechu. Mezi ty hlavní patří osobnostní dispozice účastníků výslechu, vztah mezi nimi, postavení, ve kterém vystupují (tedy například v pozici svědka nebo podezřelého), odborné kompetence a zkušenosti vyšetřovatele, charakteristika případu, který je předmětem onoho výslechu, taktické postupy, intervenující proměnné jako momentální stav organismu apod.²⁷

Kardinální využití forenzní psychologie u výslechu můžeme spatřovat například u posuzování věrohodnosti výpovědi svědka, dedukci motivů chování jednotlivých osob při výslechové interakci, posuzování osobnosti vyslychané osoby, řešení potenciálních a vzniklých konfliktů při výslechu a jiných aspektů, ve kterých může forenzní psychologie intervenovat.²⁸

U výslechu je třeba zkoumat následující tři roviny výslechové interakce: **percepční rovinu**, **komunikační rovinu** a **interakční rovinu**. Percepční rovina interakce je tvořena tím, jak se účastníci výslechu vzájemně vnímají, jaký subjektivní pohled jeden na druhého v průběhu výslechu získávají apod. Komunikační rovinu výslechu představuje vzájemné předávání verbalizovaných (ale i neverbálních) informací mezi subjekty výslechu, zkrátka komunikace mezi nimi. V neposlední řadě je předmětem zájmu interakční rovina, která spočívá ve vzájemném psychologickém působení účastníků výslechu. Jedná se zejména o působení prostřednictvím vlastních zvolených taktických postupů, ne vždy jsou však tyto taktiky percipovány zcela vědomě tím, kdo je uplatňuje a na kom jsou uplatňovány. Někdy se jedná spíše o působení na nevědomé úrovni a k uvědomění dojde až později, mnohdy až po skončení výslechu.²⁹

2.2 Výpověď jakožto produkt výslechu

Pro účely této práce je rovněž důležité si objasnit, co to taková výpověď znamená. Jednoduše řečeno je to výsledek, produkt výslechové interakce. Představuje jeden z důkazních prostředků a

²⁶ SPURNÝ, Joža, 2003, op. cit., str. 21.

²⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3, str. 176.

²⁸ Viz SPURNÝ, Joža, 2003, op. cit., str. 22.

²⁹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-86-4, str. 285-286.

velmi důležitý zdroj informací o předmětné události. Výsledná výpověď zaznamenaná v protokolu z výslechu je významně ovlivněna nejen samotnou výpovědí, ale rovněž interpretací získaných informací vyslychajícím.³⁰

Lze si ji vysvětlovat ve dvou rovinách – jednak jako celek informací, které vyslychaný získal vlastním vnímáním a následným zapamatováním, a poté je sděluje při výslechové interakci s orgánem činným v trestním řízení, druhak jako průběh výslechu zaznamenaný následně v protokolu.³¹

Předmětem forenzní psychologie je v problematice výpovědi mimo jiné psychický proces vzniku výpovědi. Vzniká, jak už bylo naznačeno, psychickým procesem percepcí určité skutečnosti, následným zapamatováním si a vlastní interpretací této skutečnosti. Percepce skutečností, které jsou ve výpovědi relevantní, je ovlivněna různými faktory. Mezi ně patří osobnostní faktory, ale také faktory situační. Záleží na míře koncentrace osoby, na stavu jejích smyslových orgánů, na jejím aktuálním psychickém stavu (tedy na tom, zda není třeba příliš unavený, není pod vlivem psychoaktivních látek aj.) apod. Vnímání je také silně ovlivněno přítomnými emocemi, přičemž zde se spíše setkáváme s emocemi negativními (strach, úzkost, zmatenost apod.). Emoční stavy mohou zapříčinit, že dotyčný událost vnímá pozorněji či naopak méně pozorně či zaměřuje pozornost pouze na určitý aspekt probíhající události. Vnímání je totiž následně zpracováváno a interpretováno subjektivně vnímající osobou. Percepce je rovněž závislá na situačních faktorech, tedy zejména na tom, kde předmětná událost probíhá a co vnímající osobu obklopuje. Následuje proces zpracovávání a zapamatování si předmětných událostí. Během tohoto psychického procesu mohou být informace o události opětovně měněny a v každém případě se nemusí zcela shodovat s vnímanou skutečností. Může nastat i amnézie³² či hypermnézie³³, které jsou charakteristické pro období po prožití traumatické události, pokud se u jedince vyvine PTSD³⁴. Každý jedinec má jiné vzorce zpracovávání informací, nezáleží totiž jen na vstupních informacích, ale i na informacích již dříve v paměti uložených, které se nyní promísí s novými

³⁰ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 335-337.

³¹ SPURNÝ, Joža, 2003, op. cit., str. 23.

³² Amnézie je ztráta paměti, přičemž ji dělíme na retrográdní (ztráta vzpomínek z minulosti) a anterográdní (porucha schopnosti zapamatovat si nové informace).

³³ Hypermnézie je jevem v podstatě opačným, jedinec si některé skutečnosti zapamatuje až nadměrným způsobem a konstantně si je přehrává v mysli.

³⁴ Posttraumatická stresová porucha (PTSD) je rozvinutá stresová reakce na nějakou velice stresující, traumatickou událost, kterou jedinec prožil (např. oběť trestného činu, účastník autonehody apod.). Je charakteristická neustálým přehráváním si události v mysli, poruchami spánku, depresemi apod.

příchozími informacemi. Při výslechu je daný jedinec vyzván k tomu, aby si tuto událost opětovně vybavil a vylíčil ji pokud možno co nejvěrněji tomu, co se odehrálo. Jedná se tedy o další zpracovávání události, takže může opět dojít k nějaké modifikaci, přidání určitých informací apod. Může se rovněž stát, že pokud je osoba vyslychaná vícekrát, pokaždé může z jejích úst zaznít trochu jiná verze příběhu. Jindy může nastat opačný případ, kdy se opakuje stále stejný řečový projev, který zní natrénovaně.³⁵

Dělení výpovědi můžeme založit na tom, zda osoba je schopna a ochotna podávat pravdivou výpověď. Rozlišují se tak případy, kdy vyslychaný je způsobilý i ochotný vypovídat pravdu, což je pochopitelně ideální; dále případ, kdy by vyslychaný rád podal pravdivou a spolehlivou výpověď, ale nemůže se rozpomenout; dále případ, kdy si vyslychaný předmětnou událost pamatuje dostatečně dobře, ale nechce pravdivě vypovídat a nakonec případ, kdy nechce a ani není schopen pravdivou výpověď podat. Poslední uvedený případ představuje například duševně nemocné jedince, kteří mohou být podrobena zkoumání znalcem.³⁶

Ojedinělým jevem u výpovědi není ani fenomén reminiscence. „*Reminiscenci se rozumí náhlé, spontánní vybavení zdánlivě zapomenutého pamětního obsahu, které je vyprovokováno náhodnou souhrou příznivých okolností.*“³⁷ Takový moment rozpomenutí se je však nutné odlišovat od pouhé simulace reminiscence, kdy vypovídající danou informaci věděl celou dobu a rozhodl se ji uvést až teď, například z počínajících obav z nezvratného odhalení. Autentická reminiscence není signálem lživé výpovědi.³⁸

2.2.1 Věrohodnost výpovědi

Imanentním komponentem výslechu, který nedílně souvisí se lživou výpovědí, je věrohodnost výpovědi. Tento koncept slouží jako vztyčný bod pro hodnocení spolehlivosti vyslychané osoby (a potažmo její výpovědi) vyslychajícím; zejména tedy rozhodování, zda-li lze jeho výpověď považovat za důvěryhodnou a použít ji jako důkaz v trestním řízení. Věrohodnost výpovědi lze definovat jako „*míru souladu výpovědi se skutečností*“.³⁹

³⁵ BOUKALOVÁ, Hedvika. *Interakce a komunikace ve vyšetřování trestné činnosti z pohledu psychologie*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. ISBN 978-80-7308-409-7, str. 60-61.

³⁶ Viz ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 311-312.

³⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 342.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 360.

Věrohodnost výpovědi je průběžně posuzována během celého výslechu vyšetřovatelem, ale v určitých případech může být předmětem zkoumání soudního znalce, který svůj závěr o věrohodnosti výpovědi deklaruje ve znaleckém posudku.⁴⁰

Věrohodnost výpovědi je nutné odlišovat od **přesnosti výpovědi**. Nepřesnou výpověď se rozumí výpověď, kdy vyslýchaný nechce vypovídat křivě, ale nepamatuje si událost přesně. Jen málokdy nastává situace, kdy by celá výpověď byla složená jen z mylných informací. Pravděpodobnější je, že se nevěrohodná výpověď skládá zčásti z informací pravdivých a zčásti nepravdivých. Vyslýchaný tak častěji udává nepravdivé informace, popř. lže, jen v části své výpovědi, v jiných částech sděluje pravdu.⁴¹

Věrohodnost výpovědi dělíme na **věrohodnost obecnou a specifickou**. Obecná věrohodnost se vztahuje k osobnosti vyslýchaného, tedy jeho osobnostním dispozicím. Obecnou věrohodnost můžeme vnímat jako určitou obecnou způsobilost osoby percipovat, zapamatovat si a následně vybavit vnímané skutečnosti. Jako nevěrohodné jsou obvykle označeny osoby, které mají oblibu v přehánění, tendenci „přikrášlovat si“ své příběhy, konfabulovat apod. Roli mohou hrát i duševní poruchy jedince nebo dokonce i to, jak přesnému vnímání jedinec inklinuje. Vliv má samozřejmě i náchylnost k sugestibilitě. Specifická věrohodnost zkoumá věrohodnost samotné výpovědi, tedy jejího obsahu, podané vyslýchaným. Zároveň je důležité zmínit, že osoba posouzená jako obecně nevěrohodná nemusí vždy vypovídat lživě a opačně, osoba obecně věrohodná nemusí vždy nutně podat pravdivou výpověď a v některých případech se může samozřejmě uchýlit ke lži. Při posuzování věrohodnosti se zkoumá především osobnostní charakteristika vyslýchaného jedince (z té se hodnotí jeho obecná věrohodnost), potenciální motivy ke lživé výpovědi a samotná výpověď v onom konkrétním případě (sem spadá snaha o odhalení lži na základě neverbálních projevů apod.).⁴²

Věrohodnost výpovědi lze hodnotit v různých dimenzích, kterými jsou v první řadě analýza shody výpovědi s dalšími existujícími důkazy ve věci, posuzování vnitřního souladu informací ve výpovědi a zkoumání jiných okolností, které jsou v daném případě relevantní. Co se týká shody výpovědi s ostatními důkazy, je poměrně zřejmé, co se tím rozumí, tedy důkazy s výpovědí by si neměly vzájemně odporovat. Vnitřní soulad informací ve výpovědi, nebo naopak jejich rozpor, je možné vysledovat při konstantní analýze jeho výpovědi. Může se stát, že si vyslýchaný

⁴⁰ SPURNÝ, Joža, 2003, op. cit., str. 82.

⁴¹ Viz ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 361-363.

⁴² Tamtéž.

nedopatřením protiřečí, a může tak vzbudit podezření v nepravdivou výpověď. Zkoumáním jiných okolností se myslí posouzení různých aspektů v onom konkrétním případě, například faktická možnost znát skutečnosti, které popisuje. Dalším aspektem, který je samozřejmě nutné neustále v průběhu výslechové interakce hodnotit, jsou projevy chování jedince.⁴³

F. Louwage uvádí taktické postupy, podle kterých je snadnější posoudit věrohodnost u podezřelého, respektive zda je skutečně vinný z vyšetřovaného trestného činu. Pro osobu, která je skutečně vinna z daného trestného činu, je podle něho typické, že po obvinění nereaguje ihned a nesnaží se hned popřít vinu. Nevinná osoba tenduje k opačnému, bezprostředně po obvinění se obhajuje tím, že je nevinna. Nevinný rovněž podává přesvědčující alibi ke své nevině, argumentuje důvody, proč tomu tak je a proč mu mají orgány činné v trestním řízení věřit, zatímco vinná osoba spíše jednoduše popírá obvinění a neudává důvody proč, nepřesvědčuje svými argumenty. S tím rovněž souvisí, že u nevinné osoby se setkáváme často s konstantním vracením se k jednotlivým klíčovými otázkám a k podrobnostem vzneseného obvinění, snaží se obvinění všemožnými argumenty vyvrátit a přesvědčit vyšetřovatele o své nevině. Skutečný pachatel trestného činu se takto nechová, ten se naopak snaží odpoutat pozornost od jednotlivých podrobností a mlží, nevrací se k otázkám, které považuje za kritické a nechce je zodpovídat ze strachu z odhalení viny. Nevinný se snaží přesvědčit o své nevině poukazováním na svůj životní styl, ke kterému je onen trestný čin naprosto nepředstavitelný a odporuje jeho životním hodnotám. Také mu nemálo záleží na tom, co si o něm pomyslí jeho rodina a přátelé, hodnotí čin po morální stránce a má obavu, že mu trestní řízení poskvrní jeho pověst. Viník se o toto většinou příliš nezajímá, obvykle se mnohem více strachuje z trestu, který mu za trestnou činnost hrozí a názory na okolí jsou podružné.⁴⁴

Podle mého názoru jsou některé Louwageho myšlenky poměrně zkreslené a neodpovídající realitě. S některými názory bych se ale ztotožnila, například s názorem, že nevinna osoba se usilovně snaží přesvědčit vyšetřovatele argumenty o své nevině a nemá problém odkazovat zpět ke vzneseným obviněním, zatímco viník raději volí strategii mlžit, vyhýbat se pokud možno odpovědi a moc se k ničemu nevracet. Ovšem nesouhlasila bych s jeho domněnkou, že vinná osoba se příliš nestará o to, co si o trestním stíhání pomyslí jeho okolí a jaký vliv bude mít na jeho pověst. Řekla bych, že to spíše záleží na charakteru a osobnostních vlastnostech dotyčného, poněvadž některým pachatelům jistě extrémně záleží na tom, aby se o jejich činu nedozvěděli

⁴³ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 117.

⁴⁴ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2006, op. cit., str. 298-299.

ostatní a morálně ho neodsoudili. Tvrzení, že se o to zajímá pouze nevinná osoba, bych tedy považovala spíše za scestné. Stejně tak nemohu souhlasit s myšlenkou, že skutečný pachatel nezačíná sám sebe hned obhajovat a nevinný se okamžitě začne bránit. Myslím si, že rozdíl lze spatřovat spíše v tom, jakým způsobem se podezřelý brání, tedy jaké argumenty na svou obranu uplatňuje, jestli si u něho můžeme povšimnout známek zamlžování apod.

2.2.2 Sugestibilita

Proměnnou, která u výsledku a následné identifikace lživé výpovědi výrazně vystupuje do popředí, je sugestibilita. Jak můžeme tento koncept vymezit? Sugestibilita je osobnostní dispozice vyslychané osoby, přičemž sugestibilní je ten, kdo bez kritického myšlení přejímá názory jiných a chová se podle ostatních. Sugescie je „*iracionální přesvědčování v protikladu k racionálnímu přesvědčování, které je založeno na logické argumentaci*“.⁴⁵ Co se týče sugestibility jakožto trvalé vlastnosti osobnosti, vykazuje negativní korelaci s inteligencí a pozitivní korelaci s potřebami konformismu. Z toho lze vyčíst, že k sugestibilitě spíše inklinují lidé méně inteligentní, méně sebevědomí a ti více přizpůsobiví, závislí na kladném hodnocení svého okolí.⁴⁶

Toto nemusí být ovlivněno jen tím, že je jedinec více sugestibilní (tedy jeho permanentními osobnostními dispozicemi), ale také ad hoc případ od případu, tedy v závislosti na specifických situačních faktorech, kdy už hovoříme o situační sugestibilitě. Situační sugestibilitu nacházíme u jedinců vyskytujících se v nějakých stresujících, emocionálně vypjatých situacích. Jedná se například o osoby, které jsou omezeny na svobodě ve vazbě. Záleží ovšem také na věku, je pochopitelné, že více sugestibilní jsou děti, poněvadž ještě nemají rozvinuté kritické myšlení a celkově jsou více závislé na dospělých osobách.⁴⁷

V rovině vyšetřování trestné činnosti má vlastnost sugestibility specifický rozměr. G. Gudjonsson pro to zavedl termín takzvané **vyšetřovací sugestibility**, což je podle něho „*míra, s níž v rámci uzavřené sociální interakce lidé přijímají zprávy komunikované během formálního dotazování, důsledkem čehož je pak ovlivněno jejich následné chování*“.⁴⁸ Klíčová je přítomnost

⁴⁵ NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1 (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7, str. 343.

⁴⁶ Tamtéž, str. 344.

⁴⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 1998, op. cit., str. 202.

⁴⁸ GUDJONSSON, Gisli Hannes. *The psychology of Interrogations and Confessions*. West Sussex: Wiley, 2003. ISBN 0-471-49136-5, str. 345.

takzvaného sugestivního podnětu v otázkách vyslychajícího. Specifické u vyšetřovací sugestibility je rovněž to, že se odehrává během výslechu, což je v tomto pojetí uzavřená sociální interakce plná stresujících momentů se závažnými následky pro vyslychanou osobu. Tyto otázky nepochybně vyžadují nemalé kognitivní úsilí ze strany vypovídajícího, aby sugesci odolal. Významnou a častou příčinou přijetí sugestivního stimulu bývá také poskytnutí nějaké informace vyslychajícím, která vyvolá nadměrný tlak na vyslychaného, a ten pak sugesci podlehne. To, že se osoba nachází ve stresující situaci obestřené nejistotou a velkým tlakem ze strany vyšetřovatelů, může mít za následek snadnější podlehnutí sugestivním vlivům. Sugescí může být zkreslena paměť a následně mohou být poskytnuty nepravdivé odpovědi. A jak si lze představit sugestivní dotazy orgánů činných v trestním řízení? Jde o otázky, které dotazovanému napovídají, jak by je měl zodpovědět. Pojímají v sobě implicitně jakési očekávání, jak na ně odpovědět. Je nutné podotknout, že důležitý ke vzniku sugescie je předpoklad, že vyslychanému se jeví daná informace přinejmenším jako pravděpodobná.⁴⁹

To, zda se vyslychaný nechá ovlivnit a podlehne sugestivní otázce, je tedy závislé na různých faktorech, mezi které patří osobnostní dispozice, ale dále i osoba vyšetřovatele, především jeho schopnost manipulovat s vyslychaným a situační faktory, mezi které namátkou uvedu charakteristiku výslechové místnosti, únavu či jiný neblahý aktuální psychický stav jedince. Významným aktérem v otázce výslechové sugescie je tedy nejen vyslychaný, ale i vyslychající. Ten proces přijetí nebo nepřijetí sugescie může ovlivnit pokládanými dotazy, ale také svojí mimikou atd. Pokud se tváří nesouhlasně k tomu, co vyslychaný říká, ovlivní to atmosféru ve výslechové místnosti a bude pravděpodobnější, že dojde k sugesci. V této souvislosti se hovoří také o takzvaném **psychickém zlomu**, kdy dojde k vybudování vzájemné důvěry mezi účastníky výslechové interakce, a to může podnítit následné sugescie; vyslychajícímu se díky tomuto důvěrnému vztahu může podařit úspěšněji na vyslychaného působit. Dalším způsobem, jakým může vyšetřovatel zmanipulovat vyšetřovaného k přijetí sugescie, je rovněž metoda sebe-persvaze. Jedná se o formu sebepřesvědčování, kdy je vypovídající vyzván k tomu, aby se pokusil co nejživěji si představit, jak k činu došlo, jak v něm figuroval právě on apod. Také může manipulace spočívat v tom, že je vyzván k tomu, aby si uvědomil následky jeho činu pro ostatní. Tím je na něj kladen velký tlak vedoucí k přiznáním, která však bohužel mohou být i falešná. Je opravdu důležité zdůraznit, že sugestivními vlivy může dojít jak k poskytnutí nepravdivých, tak i pravdivých

⁴⁹ GUDJONSSON, Gisli Hannes, 2003, op.cit., str. 345-347.

výpovědí, potažmo doznání. Sugestibilita je tedy velmi klíčová u fenoménu falešných přiznání, o čemž budu mluvit v jedné z následujících kapitol mé práce.⁵⁰

Souvisejícím fenoménem v této problematice je vzájemné sugestivní působení více svědků. K takovému případu může dojít, pokud svědci sdílejí své verze příběhu mezi sebou. Jsou pak náchylnější ke změně svých paměťových stop ohledně události na základě toho, co slyší od druhých. Proto jedním z doporučení ohledně výpovědi svědků je zabránit přítomnosti svědků u výslechu jiných.⁵¹

⁵⁰ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 29-35.

⁵¹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 1998, op. cit., str. 218.

3. Detekce lži ve vyšetřování trestné činnosti

K čemu slouží detekce lži při vyšetřování trestných činů a jak si ji můžeme představit? Je důležitá zejména pro **posouzení věrohodnosti výpovědi a překonávání lživé výpovědi** vyslychaných osob, tedy obviněných, svědků či dokonce i obětí trestných činů. Odhalení lži je klíčové při rozhodování, jak dále postupovat v trestním řízení. Je významným faktorem uplatňovaným při rozhodování o vině a trestu.⁵²

Detekce lži ve forenzním kontextu se opírá o mnohé poznatky, některé jsem rozebírala výše, jinými se teprve budu zabývat v následujících částech diplomové práce. Jedná se tedy o poznatky o verbální a nonverbální složce komunikace, o jednotlivých metodách užívaných pro odhalení lživých informací, ale i taktiky překonávání lživé výpovědi. Tyto poznatky jsou následně aplikovány v praxi za účelem správného postupu při vyšetřování trestných činů a ve snaze vyvarovat se justičních omylů, které vyvěrají mimo jiné ze lživé výpovědi.

3.1 Detekce lži z pozice adresáta lži

Detekce lži, tedy její odhalení, závisí na mnoha faktorech nejen na straně lháře, ale také na straně jejího příjemce. Podle dosavadních zjištění obecná schopnost rozpoznat lež se v populaci pohybuje okolo 50 procent. To lze vysvětlit různými způsoby, například tím, že zkušení lháři dovedou výborně ovládat svá gesta a mimiku (tudíž pravidla, jak odhalit lež na základě neverbálních signálů selhávají), neexistuje žádný jednotný manuál, jak lež odhalit, protože vždy záleží na konkrétním případě apod.⁵³

Podle výzkumu provedeného na Katedře psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v rámci předmětu Vědeckovýzkumná propedeutika bylo zjištěno, že spousta lidí si sama o sobě myslí, že takřka nikdy nelže, jen zřídka, nezalžou zpravidla víckrát než 3krát týdně. To nábádá k zamyšlení, zda lidé mají dostatečnou sebereflexi a povědomí o vlastním lhaní. Rovněž účastníci výzkumu hojně uváděli, že při snaze rozpoznat lež u ostatních osob spoléhají

⁵² Blíže srov. MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 113.

⁵³ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 79.

především na intuici, což nás může vést k zamyšlení, v jaké míře je tato intuice ovlivněna různými předsudky apod.⁵⁴

Jedním z důvodů, proč je velmi obtížné poznat, že nám někdo lže, je mimo jiné to, že jsme evolučně i výchovou spíše naladěni na důvěru než na podezírání druhých. Konstantní podezírání by nám život spíše ztěžovalo. To může vysvětlovat, že jedinci, kteří byli zneužíváni v dětství či dospívání a nevytvořili si bazální důvěru v druhé, bývají v rozpoznávání lži často lepší. Jsou nějakým způsobem apriori nastaveni na to, že jim budou ostatní lhát a nebudou k nim upřímní. Často pravdu ani nechceme slyšet, protože je naším obranným mechanismem důvěřovat lžím, které pro nás vyznívají příznivěji.⁵⁵

Předpokládali bychom, že vyšetřovatelé nebo tajní agenti budou v odhadech mnohem přesnější? Ani to neplatí úplně, jelikož u nich dominuje markantní tendence k podezíravosti. Jsou již předem nastaveni tak, že jim budou vyslychaní lhát, jelikož se se lži setkávají neustále, takže spíše očekávají lež a to zkresluje jejich následné percepce.⁵⁶ Výzkumy ukazují, že těmito předsudky může dokonce dojít k Pygmalion efektu⁵⁷ nebo může nastat situace, kdy vyslychaná osoba se začne chovat více podezřele na základě přenosu chování (chování je na vyslychaného vyslychajícím jaksi přeneseno).⁵⁸ Jeden z výzkumů, který se zabýval detekcí lži ze strany příslušníků Policie České republiky, podpořil tyto myšlenky. Policisté v této studii nebyli úspěšnější v detekci pravdy než ostatní lidé, ale byli lepší v detekci lži. To je vysvětlováno na základě **lie bias**, což je právě tendence k podezíravosti a apriori očekávání lži.⁵⁹

Zajímavou myšlenkou je i to, že úspěšnější v posuzování lži by mohl být spíše nezaujatý pozorovatel než přímo vyšetřovatel. Tato domněnka je založena na tom, že vyšetřovatel má dost

⁵⁴ JONÁŠOVÁ, Adéla, Šárka, KOTKOVÁ a Michaela, ŠTŘEJLOVÁ. *Identifikace lži a pravdy ve verbálním projevu*. Praha, 2019. Seminární práce. Vědecko-výzkumná propedeutika. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, str. 16.

⁵⁵ EKMAN, Paul, 1996, op.cit., str. 811-812.

⁵⁶ EKMAN, Paul, 1996, op.cit., str. 815.

⁵⁷ Efekt sebenaplnujícího se proroctví neboli Rosenthalův efekt spočívá v tom, že pokud něco velmi očekáváme, může se stát, že se začneme chovat tak, že to sami přivoláme.

⁵⁸ AKEHURST, Lucy and Aldert, VRIJ. Creating Suspects in Police Interviews. In: *Journal of Applied Social Psychology* [online], 29 (1), 1999, str. 192-210 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/epdf/10.1111/j.1559-1816.1999.tb01381.x>.

⁵⁹ BOUKALOVÁ, Hedvika a Lenka, MYNARÍKOVÁ. Detekce lži na základě neverbálních projevů – studie zaměstnanců Policie České republiky. In: *Psychologie a její kontexty* [online], 5 (2), 2014, str. 33–46 [cit. 2020-04-07]. Dostupné z: https://psychkont.osu.cz/fulltext/2014/Boukalova.Mynarikova_2014_2.pdf.

práce se soustředěním se na svoji primární roli u výslechu, tedy pokládání otázek a nestačí si tolik všimnout například neverbálních signálů v jednání vyšetřovaného.⁶⁰

Jaké jsou nezávislé proměnné na straně adresáta, které ovlivňují schopnost rozpoznání lži v projevu? Takových proměnných je pochopitelně velké množství. Mezi ty kardinální patří některé naše osobnostní dispozice jako inteligence nebo podezřavost, dále náš aktuální psychický stav a emoce, ale velký vliv mají rovněž situační proměnné. Co se týče aktuálního psychického stavu a situačních proměnných ovlivňujících rozpoznání lži, řekla bych, že je to poměrně jednoduché zobecnit, tedy určitě jednodušší, než zobecnit osobnostní proměnné intervenující při rozpoznávání lži. Únava nebo negativní emoce odhalení lži zajisté příliš nepomáhají. Pokud jsme unaveni, bude nám činit větší obtíže se soustředit a je větší pravděpodobnost, že lež v rozhovoru unikne naší pozornosti. K vysvětlení bych uvedla Yerkes-Dodsonův zákon⁶¹. Také charakteristika prostředí, ve kterém ke komunikaci dochází, může mít zásadní vliv. Jak se můžeme soustředit například ve velmi hlučném prostředí, ve kterém sotva slyšíme, co nám druhý říká?⁶²

Nyní něco k osobnostním charakteristikám figurujícím při odhalování lži. Zde už to podle mého názoru není tak jednoznačné. Patrnou souvislost lze hledat u emoční inteligence. Tímto se zabýval Ronald E. Riggio, který tvrdil, že emoční inteligence je významným faktorem ovlivňujícím schopnost detekce lži. Za pomoci inventáře reflektujícího sociální dovednosti (Social Skills Inventory), který vytvořil, zkoumal tyto charakteristiky a jejich vazbu na úspěšnost v odhalování lži.⁶³ Výzkumy u nás prováděly např. Boukalová a Mynaříková a u sociální inteligence vyšla, možná překvapivě, negativní korelace se schopností odhalovat lži. To si lze pravděpodobně vysvětlit tím, že lidé s horšími mezilidskými vztahy mohou být více podezřaví a spíše očekávající lež v komunikaci s druhými.⁶⁴

Další zajímavou hypotézou, která byla ověřována za pomoci výzkumu, je hypotéza týkající se tzv. **deception general ability**. To spočívá v tom, že osoba, která sama umí dobře lhát bez odhalení ze strany ostatních, bude také přesnější v identifikaci lží ostatních. Uplatňuje totiž přitom

⁶⁰ VRIJ, Aldert. What gives a liar away? In: news.bbc.co.uk [online], 1.11.2001 [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/1630660.stm>.

⁶¹ Podle tohoto zákona nejvyšší výkon podáme ve chvíli, kdy naše motivace není ani příliš nízká ani příliš vysoká.

⁶² MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 104-105.

⁶³ RIGGIO, Ronald E. Assessment of Basic Social Skills. In: *Journal of Personality and Social Psychology* [online], 51 (3), 1986, str. 649-660 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232575173_Assessment_of_Basic_Social_Skills.

⁶⁴ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 105-106.

poznatků, které získává z vlastní produkce lží. Autory této studie byli Gordon Wright, Christopher Berry a Geoffrey Bird a uskutečnila se v roce 2013. Na základě tohoto výzkumu bylo zjištěno, že lze najít korelaci mezi vlastní schopností lhát a schopností odhalovat lži u jiných osob, tedy „*better liars made better lie detectors*.“⁶⁵

3.2 Specifika rozpoznávání a produkce lživé výpovědi u dětí

Je třeba pamatovat na specifická zjištění týkající se dětí a jejich vztahu ke lžím. U dětí dospělí častěji detekují lež než pravdu, což je ovlivněno předsudkem, že děti budou spíše lhát než říkat pravdu. Figuruje zde tendence apriori věřit více dospělým a jejich verzím příběhu než verzi dětí. Hojným motivem, který stojí za lhaním u dětí, bývá snaha vyhnout se trestu za vlastní chování, kterým porušily nějaká pravidla. Toto je patrné mimo jiné v trestněprávní oblasti, kdy děti lžou za účelem vyhnout se odpovědnosti za spáchaný delikt. Častým jevem, který ztěžuje vyšetřování trestných činů, je rovněž lež za účelem ochrany svých blízkých. Není ojedinělé, že děti u výslechu zapírají skutečnost, že jsou svědkem či dokonce obětí trestného činu spáchaného kupříkladu jejich rodičem, protože jsou o to požádány, popřípadě se stydí či bojí přiznat pravdu. Děti mají často také strach, že by je dospělý potrestal, pokud by vyrukovaly s pravdou. V souvislosti s tím je vhodné uvést další jev. Po rozvodu rodičů při řízení o svěření dítěte do péče jsou známé případy, kdy jeden z rodičů si vykonstruuje lživý příběh o tom, jak druhý rodič dítě zneužívá či týrá. Vymýšlí si to za účelem, aby dítě bylo svěřeno do péče jemu.⁶⁶

Z toho vyplývá, že i při posuzování věrohodnosti lze najít různá specifika u výpovědi dětí oproti výpovědi dospělých. Vliv zde má větší množství proměnných, mezi které patří nejen stupeň vývoje jejich morálních vlastností a schopností rozpoznávat pravdu a lež, ale i očekávání z okolí, vlastní očekávání trestu či odměny, požadavky ze strany blízkých dospělých apod. To však v žádném případě neznamená, že bychom u dětí nemohli očekávat pravdivou a věrohodnou výpověď. Je ovšem třeba dbát na to, že volba taktiky výslechu musí být uzpůsobena faktu, že jednáme s dětmi a ne dospělými, protože výslech u dětí má určité zvláštnosti, které je třeba brát v potaz.⁶⁷

⁶⁵ WRIGHT, Gordon, Christopher, BERRY and Geoffrey, BIRD. Deceptively simple...The “deception-general” ability and the need to put the liar under the spotlight. In: *Frontiers in Neuroscience* [online], 7 (152), 2013[cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3756307/#>.

⁶⁶ Viz MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 47-53.

⁶⁷ Tamtéž.

V některých případech jsou děti dokonce schopné podat přesnější, detailnější výpověď. Důvodem je to, že při percepci události tolik neselektují. Často umí překvapit tím, že si událost pamatují velmi detailně a zaměřují pozornost i na aspekty, který by dospělý považoval v danou chvíli za nepodstatné, ale při objasňování okolností se mohou nemálo hodit. Už v kapitole věnované sugestibilitě jsem nastínila, že děti k sugesci inklinují obecně ve větší míře než dospělí. Z toho vyplývá, že při výslechu s dětmi je pravděpodobnější, že dojde k ovlivnění vyslýchaného. Mají tendenci splnit to, co od nich vyslychající u výslechu očekává a vypovídat tak, jak se domnívá, že je žádoucí. Tento faktor by měl vyslychající vždy brát v potaz a uzpůsobit mu svou výslechovou taktiku. Děti mají obzvláště obtíže s dichotomickými otázkami, na které lze odpovědět pouze ano-ne. Tendují spíše ke kladné odpovědi, jelikož zápornou odpověď si asociují se vzdorem, nespoluprací. Není ojedinělé, že odpoví ano i na otázku, které vůbec nerozumí. Na to je vhodné pamatovat a dát jim před dotazováním pokyn, že je povolené odpovědět i „nevím“.⁶⁸

Specifickým taktickým postupem u výslechu jsou u dětí takzvané kontrární otázky. Ty směřují na něco, co se z logiky věci vůbec nemohlo stát. Cílem těchto dotazů je přimět dítě k tomu, aby to popřelo a v rámci popírání se rozpomnělo i na skutečnosti na první pohled zapomenuté. Velká váha je přikládána rovněž prostředí, ve kterém výslech probíhá a atmosféře, která během výslechu panuje. U dětí jsou tyto faktory obzvláště zdůrazňovány, dokonce se doporučuje, aby pro děti byla k dispozici speciální výslechová místnost odlišná od těch, kde se konají výslechy dospělých osob. Nevhodné prostředí může významně ztížit adaptaci dítěte na výslechovou situaci a přispět k tomu, že výpověď nebude úplná a spolehlivá. Mělo by se usilovat o to, aby se dítě v průběhu výslechu cítilo bezpečně a pohodlně.⁶⁹

⁶⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 323-327.

⁶⁹ Tamtéž.

4. Lživá výpověď

Nejdříve si shrňme z poznatků v předešlých kapitolách, co to ta lživá výpověď vlastně je. Jedná se o záměrné uvádění nepravdivých skutečností u výslechu. Důležitý je tedy záměr lhát, v čemž se lživá výpověď rozchází s výpovědí upřímnou, ale nespolehlivou, nepřesnou apod. Lživou výpověď je možné očekávat především od obviněného nebo i svědka, který nepravdivou výpověď sleduje například ochranu svých známých. Z toho důvodu trestní řád umožňuje svědkům odepřít výpověď v situaci, kdy by výpovědi mohli přivodit trestní stíhání sobě nebo svým blízkým.⁷⁰ K překonávání lživé výpovědi slouží taktické postupy překonávání lživé výpovědi, které jsou těžištěm této diplomové práce.

Jak taková lživá výpověď vlastně vzniká? Při vzniku lživé výpovědi se aktivují určité psychické procesy, mezi něž patří **kognice, emoce a volní kontrola chování**. Kognice se týká vykonstruování příběhu či jeho části, je tedy pochopitelné, že kognitivní úsilí vynaložené při produkci lži bývá zvýšené oproti mluvení pravdy. Emoce, které proces lhaní obvykle doprovázejí, jsou zejména pocity úzkosti a viny. Ty mohou zapříčinit zvýšenou gestikulaci či uhýbaní přímému pohledu do očí. Posledním aktivujícím se procesem je volní kontrola projevů, která obvykle nastupuje se záměrem eliminovat typické neverbální projevy vypovídající o lhaní. Tím si lze vysvětlit v některých případech se objevující strnulost, ztuhnutí, kdy se dotyčný za každou cenu snaží neprojevovat svou nervozitu, aby se neprozradil.⁷¹

4.1 Rozpoznávání lživé výpovědi

V mé práci je jednou ze stěžejních otázek to, jak odlišit lživou výpověď od té pravdivé, jelikož rozpoznání lživé výpovědi je první důležitý úkol předcházející uplatňování taktických postupů vedoucích k jejímu překonání. Je to úkol bezesporu velmi obtížný, kdy není striktně a jednotně dané, jak při odhalování lži postupovat. Vždy je nutné posuzovat každou situaci ad hoc, tedy od případu k případu. Primárně je důležité hledět na to, abychom výpověď dotyčné osoby

⁷⁰ §100 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

⁷¹ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 67-68.

hodnotili v souvislosti spolu s ostatními důkazy a jinými relevantními informacemi, které máme k dispozici.⁷²

Ve většině případů posuzujeme lhaní zejména v komunikační rovině, kdy se musíme soustředit na **verbální, neverbální**, ale i **paraverbální projevy** v komunikaci posuzované osoby. Ne vždy se vyskytují a jsou nám nápomocné všechny tyto roviny souběžně, někdy nám pomůže spíše verbální stránka komunikace, jindy neverbální apod.⁷³

Co když na základě bedlivého sledování verbálních a neverbálních projevů učiníme odlišný závěr o věrohodnosti vyslychaného? Při jejich rozporu je důležité posuzovat signály v celkovém kontextu a nespoléhat se jen na jediný aspekt. Měla by se rovněž věnovat pozornost změnám projevů během celé výslechové interakce, protože právě ty mohou o přítomnosti lži vypovídat spolehlivěji a poukázat na potenciální kritická témata. Pokud je výslech prováděn opětovně, je důležité mít na paměti, že vyslychaná osoba již výslech nevnímá jako tak stresující a stává se pro ni jednodušší ovládat své vystupování. To ve výsledku znamená, že neverbálním signálům už nelze přikládat takovou váhu jako předtím.⁷⁴

Je důležité pamatovat na to, že bychom neměli mít přehnanou sebejistotu a tvrdit, že nám postačuje lháře důsledně pozorovat a tím lež rozpoznáme. Pinokiův efekt⁷⁵ už je spíše překonaným tvrzením, poněvadž zkušené lháři lhaní dovedou mnohdy dobře zakrývat a zakrývání si úst rukou či vyhýbání se očnímu kontaktu není jejich obvyklým projevem při aktu lhaní.⁷⁶

Celkově je odhalování lži zatíženo mnoha překážkami, mezi něž patří například usilovná kontrola neverbálních projevů osobou, která lže, ale například též náš momentální psychický stav nebo emoce. Usilovná kontrola řeči těla vyžaduje velké kognitivní úsilí, které se však snižuje s vyšší frekvencí lhaní, ovládání mimiky při lhaní se tak u zkušených lhářů postupně automatizuje.⁷⁷

⁷² Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 64.

⁷³ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 68.

⁷⁴ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 1998, op.cit., str. 191.

⁷⁵ Pinokiův efekt je tvrzení, že pro rozpoznání lži nemusíme dělat nic jiného, než velmi ostražitě sledovat řeč těla osoby.

⁷⁶ VRIJ, Aldert, 2001, op.cit.

⁷⁷ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 69.

4.1.1 Reidova technika rozpoznávání lži

Reidova metoda pojednává o tom, jak lživou výpověď identifikovat na základě pozorování neverbálních a paraverbálních signálů. Touto metodou byli školeni vyšetřovatelé již od sedmdesátých let 20.století, následně byla publikována ve výslechovém manuálu autorů Inbau et al. z roku 2004. Je vystavěna na domněnce, že se můžeme setkat se třemi bazálními reakcemi na nebezpečný podnět: boj, útek nebo ztuhnutí. Boj a útek jsou charakteristické tím, že jedinec vyvíjí tělesnou aktivitu, zatímco v případě ztuhnutí dojde naopak ke strnulosti, utlumení pohybu. Prostřednictvím této metody se zaměřuje pozornost především na pět aspektů: tělesný postoj, horní i dolní končetiny, oči a na paralingvistiku (to je např. tón hlasu apod.). Člověk, který lže, spíše nebude mít vzpřímený postoj, bude více odkloněný od vyslychajícího a bude mít zkřížené ruce značící odmítavý postoj. Velmi často i pošlapuje, dotýká se obličeje, vyhýbá se přímému pohledu z očí do očí, dává si ruku před ústa a vykazuje jiné obdobné neverbální projevy. Málokdy používá tzv. ilustrátory, tedy způsob gestikulace, které doprovází jeho řečový projev – např. pomocí ilustrátoru může ukázat velikost či vzdálenost nějakého objektu apod. V paralingvistické rovině je projev typický tím, že vypovídající mluví ztuhleji, obvykle potřebuje více času na odpověď a odpovědi jsou většinou stručnější, což se vysvětluje zvýšenou kognitivní námahou. Reidova metoda staví na určitých měřítkách, podle kterých hodnotí pravdivost výpovědi. Jsou jimi **základní linie, načasování a konzistence**. Základní linie je určitý vzorec chování vyslychané osoby při běžné mluvě. S tím se pak porovnává chování při odpovědích na ohrožující, kritické dotazy. Měřítka načasování je splněno, pokud se neobvyklé chování vyskytne během dané otázky nebo bezprostředně po ní a poslední měřítko, tedy měřítko konzistence, je splněno, pakliže tímto specifickým způsobem reaguje pokaždé, když je dotázán na něco ohrožujícího, co v něm vyvolá nadměrnou nervozitu.⁷⁸

Podle mého názoru je to ovšem velmi sporné, protože zkušený lhář často umějí dobře ovládat svoji posturu a neverbální projevy, takže o pravdivosti či nepravdivosti jejich výpovědi nemusí vůbec nic vypovídat. I z vlastní zkušenosti se setkáním se se lži vím, že není nikterak ojedinělé, že lhář se očním kontaktu nebude vyhýbat a naopak ho bude přehánět, aby dokázal, že nemá co skrývat či jeho gestikulace bude spíše strnulá, tedy žádné přehnané pohyby rukou či dotýkání se obličeje. I co se týče paralingvistických indikátorů lži, očekávala bych spíše rychlejší řečový

⁷⁸ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 64-66.

projev za účelem redukce doby mluvení z důvodu stresu, kdežto Reidova technika udává opak. Mnohá zjištění z jiných výzkumů v téže oblasti rovněž spíše vyvrací tvrzení, na kterých je tato metoda založena. Domnívám se, že je dobré některé ukazatele stanovené Reidovou metodou zohlednit, ale neizolovat je od dalších ukazatelů a nezakládat svá rozhodnutí pouze na nich.

4.1.2 Neverbální signály lži

Co si představíme, když se nás někdo zeptá, jakou řeč těla má lhář? Pravděpodobně většina z nás řekne uhýbání pohledu do očí, nervózní pošlapování nebo sahání si na nos či zakrývání úst rukou. Toto jsou podle mého názoru neverbální projevy, které si se lhaním asociuje většina laiků a v mnoha případech to tak i platí, zejména tedy u nezkušených a nesebevědomých lhářů. Úskalí však spočívá v tom, že často se osoba sdělující lži může chovat záměrně spíše opačně, aby své lži skryla. Někteří autoři sahání na nos jako vodítko ke lži považují dokonce za směšný, respektive nabádají k tomu, aby se k neverbální složce komunikace přistupovalo opatrně a s vědomím její různorodosti a komplexnosti.⁷⁹

Řeč těla, kterou můžeme pozorovat při lhaní, je spjata s emocemi. Mezi emoce, které se při tom nejvíce projevují, jsou emoce viny a strachu. Výjimečné však nejsou u některých lhářů (zejména u těch zkušených a sebevědomých) emoce radosti z toho, že někoho zvládli oklamat. Podle psychologa Ekmana je pro lháře typický asymetrický výraz, který je patrný například u falešného úsměvu, kdy na každé straně obličeje můžeme zpozorovat trochu jiný výraz. Další signál, kterého je dobré si při snaze detekovat lež všimnout, je rovněž délka trvání výrazu u prověřované osoby. Pro lhající osobu je charakteristické, že běžný výraz trvá o něco déle, což může působit strnule a strhnout pozornost. To je zapříčiněno tím, že osoba se snaží docílit toho, aby si druhá osoba předstíraného výrazu skutečně všimla. Problematikou projevu emocí ve výrazu lhající osoby se zabývaly výzkumy takzvaných **mikrovýrazů**. Mikrovýrazy jsou ultra krátké výrazy v obličeji. Vyskytují se bezprostředně po působení určitého stimulu a většinou je není možné z našeho projevu eliminovat. Představme si například usmívajícího člověka, ale mikrovýraz v určitém momentu odhalí zničehonic velmi krátký moment zamračení se, tedy přítomnost nějaké negativní emoce. S tím velmi blízce souvisí taktéž to, kdy přesně daný výraz projeví, tedy určitý „timing“. I zde si často můžeme povšimnout nápadných znaků, díky nimž

⁷⁹ Blíže srov. ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 369.

můžeme odhalit určitou nepřírozenost v projevu. Výraz často bývá projevem v nesprávném momentu, tedy dříve či později, než bychom očekávali.⁸⁰

Dalším procesem, který se během lhaní aktivizuje, je tedy vyšší kognitivní úsilí. Pro lháře může být náročné si přesně pamatovat, co a jak zalhal, aby se neprozradil, což mnohdy může být značně nápadné. To se může navenek projevovat absencí gest (zejména ilustrátorů). Osoba, která produkuje lež, v témže momentu méně pohybuje rukama a nohama a celkově často působí velmi strnule a gestikulace je nekonzistentní.⁸¹

Jedním ze způsobů, jak odhalit lež, může být mimo jiné rovněž to, jak se osoba začne chovat pod časovým tlakem. Svědčí o tom zpomalení pohybů a eliminace gestikulace. Osoba tak může působit spíše strnule a nezaujatě, protože ve skutečnosti zrovna konstruuje svoji smyšlenou verzi příběhu a musí se na to koncentrovat.⁸²

Podle psychologa Krivohlavého se ve vysílaných nonverbálních signálech liší **zkušení lháři** a ti nezkušení, které nazval **naivními lháři**. Ti nezkušení se snaží ne dívat se adresátovi vůbec do očí, nestojí proti němu čelem, ale otáčejí se stranou a jejich pohyby jsou neklidné, mají potřebu neustále manipulovat s horními končetinami. Ti zkušení naopak stojí čelem, vizuální kontakt spíše vyhledávají (řekněme, že ho až přehánějí, protože do očí se snaží hledět po celou dobu, aby to náhodou nevypadalo, že se očnímu kontaktu snaží vyhýbat) a pohyby jejich rukou nejsou nijak nápadné. Vysílané signály jsou tedy v podstatě opačné, než by laikové nejspíše očekávali, protože se naučili svou gestikulaci ovládat a uvolnit se při lhaní.⁸³

Relativně spolehlivým ukazatelem (někteří toto dokonce uvádějí jako nejspolehlivější ukazatel lži v neverbální komunikaci) může být vybočení z běžných neverbálních projevů, které jsou charakteristické pro tu danou osobu. Je to známé pod pojmem tzv. **strukturálního zlomu**. Jedná se o jakési vybočení ze základní úrovně. Pokud se někdo začne při řeči chovat neobvykle, může to být impuls k prověření toho, zda nám říká pravdu. Podle strukturálního zlomu lze rozpoznat, ve které části osoba říká pravdu a ve které lže, protože se začne chovat neobvykle. Toto pochopitelně nelze zobecňovat na další osoby, můžeme tak posuzovat jen konkrétní osobu, jelikož ostatní mohou mít své obvyklé neverbální projevy naprosto odlišné.⁸⁴

⁸⁰ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 89-94.

⁸¹ Tamtéž, str. 90.

⁸² VRIJ, Aldert, 2001, op.cit.

⁸³ VYBÍRAL, Zbyněk, 2015, op.cit., str. 67.

⁸⁴ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 370.

Ekman provedl několik výzkumů zabývajících se touto problematikou. Popsal také **Othellovu chybu**, což je fenomén, ve kterém figuruje předsudek, že osoba bude lhát. Mnohdy tato předčasná představa v mysli bývá mylná. Tím je následně ovlivněna percepce v komunikaci a zkresleno percipované. Mýtem je, že osoba, která nic neprovedla, se přece nebude při výpovědi cítit nervózně a nebude vykazovat známky stresu. Toto přesvědčení je mylné, protože nevinná osoba může působit obdobně při prokazování pravdy jako někdo jiný při lhaní.⁸⁵

Je tudíž vůbec rozumné spoléhat se na neverbální signály jako na indikátor lži, když v podstatě nemusí být znatelné rozdíly mezi lhářem a pravdomluvným a existují takové rozpory v názorech na neverbální signály lhaní mezi různými autory? Řekla bych, že jejich platnost je spíše omezená, komplementární, a je lepší se soustředit na obsah a jiné signály, protože gesta a mimika nám sice mohou něco vyrazit, ale nemůžeme důvěřovat jen jim, jelikož se vyskytují mnohá úskalí – viz výše zmíněná Othellova chyba. Mimo to je z nasbíraných poznatků patrné, že mezi neverbálními ukazateli lži je obrovská variabilita. Například jeden lhář se vyhýbá očnímu kontaktu, zatímco druhý lhář naopak oční kontakt záměrně vyhledává, aby ostatní klamal, a působil tak sebejistě.

Také bylo zjištěno, že větší efekt má **celostní úhel pohledu** na projevy dané osoby než soustředění se na samostatné aspekty odděleně. Toto souvisí s jednotlivými procesy aktivovanými při lživém projevu, o kterých jsem psala výše. Účinnější tedy je věnovat pozornost chování jako celku než přílišně analyzovat jednotlivé aspekty.⁸⁶

4.1.3 Verbální signály lži

Verbální složka komunikace představuje vlastně samotný obsah sdělení, u kterého můžeme posuzovat, zda je pravdivý či lživý. Stejně jako u neverbální složky projevu při lhaní i u té verbální je třeba vytyčit si běžný způsob projevu dané osoby. Poté je možné si všimnout vychýlení se z těchto běžných projevů a případně detekovat lež. Emoce viny a strachu při lživé výpovědi ovlivňují výběr slov. Jsou nadužívána **negativní slova**, především slova jako nikdy, žádný apod. To si vysvětlují tím, že lhající osoba se snaží něco skrývat, k čemuž si pomáhá formulacemi znějícími například: „Nikdy jsem tam nebyl. Nikoho jsem tam neviděl.“ Řeč celkově působí spíše neosobně a **odcizeně**,

⁸⁵ VYBÍRAL, Zbyněk, 2015, op.cit., str. 69.

⁸⁶ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 89.

osoba produkující lež nahrazuje zájmeno já slovy abstraktnějšími (tedy slovy jako všichni, někdo apod.), čímž svým způsobem přenáší vinu na jiné. Málokdy se lhář odkazuje na sebe, snaží se odvést pozornost na jiné. Nadměrné kognitivní úsilí způsobuje, že řeč jedince může být jednodušší, ne tak propracovaná. Bývá plná kratších vět, které neumožňují zacházet do konkrétnější roviny. Je to logické, protože lhající osoba se snaží prozradit jen to, co je nutné a zacházení do detailů by pro ni mohlo být příliš riskantní. Pakliže při výpovědi poskytuje detaily, obvykle je opakuje neustále dokola. Taktéž je pro lživou výpověď charakteristické, že obsahuje většinou jen **zcela související informace**, kdežto u pravdivé výpovědi lze často najít i informace nesouvisející. To je opět vysvětlováno tím, že pokud někdo lže a obává se odhalení, bude se logicky snažit prozradit jen nejnütnější informace a nebude se zbytečně pouštět do konkrétnějších rovin.⁸⁷

U lhoucí osoby je patrná tendence přesvědčovat své okolí o tom, jak výborně si událost pamatuje a všechny vzpomínky jsou jasné a nezastřené byť nejmenšími pochybnostmi. Obává se, že projevením pochyb ve své výpovědi by mohla přispět k odhalení vlastní lži. Osoba mluvící pravdu tuto potřebu nemá a někdy i dobrovolně přiznává, že si něco nevybavuje dokonale, sama sebe opraví apod.⁸⁸

O lživé výpovědi málokdy vypovídá líčení komplikací, které událost postihly. Pro lhoucího jedince by bylo příliš riskantní složitě popisovat, jaké překážky mu během události vstoupily do cesty a jak je musel překonat. Opět by to bylo zacházení spíše do konkrétnější roviny, což by pro něho nemuselo být bezpečné. U lživé výpovědi není příliš častým jevem originalita, autenticita toho, co vyslýchaný líčí a asociace na vzpomínky z minulosti, které mají na událost určitou vazbu. To se týká zejména popisování svých niterných emočních prožitků, které u pravdomluvné osoby bývají i ambivalentní. U lhající osoby toto většinou zcela chybí. U jedince produkujícího lži spatřujeme tendenci k porozumění všemu, co se odehrálo. Zřídka kdy přiznává, že by něco nepochopil a nerozuměl tomu, proč se tak stalo. Jeho mluva je plná abstraktních, nic neřikajících frází a mlčení. Nejsou ani ojedinělá přehnutí, která pramení z nejistoty vyvolané lhaním.⁸⁹

Nápadného jevu si můžeme rovněž povšimnout při opětovném sdělování příběhu. Je charakteristické, že při mluvení pravdy jedinec doplňuje dodatečné informace a detaily, které původně zapomněl zmínit, kdežto při lhaní nic nového osoba obvykle neuvádí. Důvodem je to, že

⁸⁷ Viz MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 73, 100.

⁸⁸ BOUKALOVÁ, Hedvika a Ilona GILLERNOVÁ. *Některé podmínky pro efektivní vyšetřování trestných činů*. Pražské sociálně vědní studie. Praha: FSV UK, Smetanovo nábřeží 6, Praha 1, 2008. ISSN 1801-5999.

⁸⁹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 365-368.

se za každou cenu snaží nevybočit z prvotní verze příběhu tak, aby se pokud možno nic nelišilo. Činí tak ze strachu z prozrazení a zamotání se do své lživé verze příběhu. Klíčové informace by se však samozřejmě měnit neměly, jedná se spíše o spontánně doplňované detailní informace.⁹⁰

Ve vztahu k vyšetřovateli si lze často povšimnout nápadného vlichocování se do jeho přízně. Nejsou ale výjimečné ani opačné případy, kdy se chová k vyšetřovateli agresivně a sám sebe obhajuje, často ještě před tím, než mu dá najevo nedůvěru. Někdy se tyto dva způsoby jednání s autoritou dokonce prolínají a chvíli se vyslýchaný chová tak a za chvíli opačně. Dalším signálem v interakci s vyšetřovatelem napovídajícím tomu, že vyslýchaný nemusí mluvit pravdu, je mlčení a dotazování se vyslychajícího, co měl svým dotazem na mysli apod. Tím se snaží odpoutat pozornost od sebe a své nejistoty, jak dotaz zodpovědět. Také jsou pro něho charakteristické otázky jako: „Proč se mě tak vyptáváte, když jste říkal, že mi důvěřujete?“⁹¹

4.1.4 Paraverbální signály lži

Paraverbální složka komunikace reflektuje především způsob, jakým něco bylo řečeno. Vypovídá o tom náš hlas, tedy tón, hlasitost či rychlost řečového projevu. Paraverbální složku představují například přestávky v mluvě, kdy lhající osoba déle čeká, než odpoví na položený dotaz. To ale neplatí absolutně, jelikož u promyšlených lží je pauza spíše kratší, odpověď následuje okamžitě. Tato složka komunikace, která tvoří jakousi hranici mezi složkou verbální a neverbální, je lháři opomíjena. Je pro ně těžké ji kontrolovat a věnovat jí pozornost, takže právě v té je možné zaznamenat signály lži.⁹²

4.2 Odlišení lži od falešných vzpomínek

V souvislosti se lživou výpovědí je podle mého názoru takřka nezbytné nastínit rovněž fenomén klamných vzpomínek a nepravdivých doznání, které se lživé výpovědi nepochybně

⁹⁰ DE PAULO, Bella M., LINDSAY, James J., MALONE, Brian E. et al. Cues to Deception. In: *Psychological Bulletin* [online], 129 (1), 2003, str. 74-118 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://eds-a-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=beb70a22-5fb6-442a-bcf5-7fad2103166c%40sdc-v-sessmgr01>.

⁹¹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 368.

⁹² Viz MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 73,101.

dotýkají, ale je třeba mezi nimi rozlišovat (zejména v přístupu k vypovídajícímu). Principiálním rozdílem je absence záměru vypovídat nepravdivě. Někdy je však velmi náročné rozlišit, zda je někdo spolupracujícím vyšetřovaným, avšak není schopen podat přesnou a věrohodnou výpověď, byť se o to pokouší, nebo naopak nespolupracujícím podávajícím záměrně nepravdivou výpověď.⁹³

Koncept falešných vzpomínek vychází z toho, že naše paměť není dokonalá. I přesto, že neříkáme pravdu, nemusí to vždy nutně znamenat, že lžeme – tedy záměrně někoho klameme. **Iluze paměti** mohou zahrnovat situace, kdy si vytvoříme naprosto nepravdivou vzpomínku na nějakou událost, ale taktéž situace, kdy máme v paměti jen určité drobnější mezery. Pokud nastane situace, kdy máme v paměti určité nesrovnalosti, pomáháme si jejich zaplňováním. Činíme tak přidáváním určitých informací nebo jejich pozměňováním. Podstatou falešné vzpomínky přitom je, že my vůbec nemáme tušení, že je nějaká vzpomínka nepravdivá. Pakliže bychom to věděli, už by se jednalo o lhaní.⁹⁴

Velký vliv na vytvoření falešných vzpomínek mají u výslechu zejména sugestivní dotazy orgánů činných v trestním řízení, dodatečné informace poskytnuté vyslychajícím nebo také tlak vyšetřovatelů na vyslychaného v tom, aby poskytl co možná nejúplnější a nejpřesnější popis zažitého. Tyto otázky mají někdy za následek to, že si událost v naší paměti přetvoříme. Problematické je rovněž příliš sebevědomé chování orgánů činných v trestním řízení (zejména sebejistota ohledně jejich paměti), a také jednání, když jsou apriori nastaveny tak, že je někdo vinný a přehlížejí všechny důkazy vypovídající o nevině. Od počátku na něho zkrátka pohlížejí s předsudky.⁹⁵

Často jsou falešné vzpomínky asociovány s velmi emocionálně nabitými událostmi, především s těmi způsobujícími trauma (to může znamenat v našem případě trestné činy, vyšetřování apod.) Může se stát, že dotyčná osoba událost vytěsňuje ze své mysli, tedy dojde k amnézii. Opačným případem je situace, kdy dotyčný není schopný myslet takřka na nic jiného než na onu nepříjemnou událost.⁹⁶

Zárným příkladem toho, jak křehká je naše paměť a jak snadno mohou vzniknout falešné vzpomínky, je jedna z prvních a zároveň nejznámějších studií v této oblasti. Je známá pod názvem

⁹³ Blíže srov. ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 344-347.

⁹⁴ Viz SHAW, Julia. *Iluze paměti: falešné vzpomínky a proč jim věříme*. Přeložil Petr HOLČÁK. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-793-3, str. 43-66.

⁹⁵ Blíže srov. SHAW, Julia, 2017, op.cit., str. 141-163.

⁹⁶ Tamtéž, str. 165-191.

Lost in the mall. Probandům bylo vylíčeno několik kratších příběhů z období dětství, většina byla pravdivých (experimentátorům je sdělili rodinní příslušníci probandů) a jeden byl zcela smyšlený. Ten se týkal toho, že se dítě ztratilo v nákupním středisku a nemohlo najít své rodiče. Po sdělení příběhů měli vyprávět, co si z toho pamatují. Čtvrtina probandů opravdu uvedla, že si onen smyšlený příběh pamatuje a rozpovídala se o detailech.⁹⁷

Je mišlím pochopitelné, že falešné vzpomínky mají mnohé následky v oblasti vyšetřování trestné činnosti. Mohou velmi ztěžovat pátrání po pachateli trestného činu a v krajním případě mohou zapříčinit i justiční omyly.

S tím souvisí i fenomén **falešných přiznání**, který se nyní pokusím nastínit. Jedná se o jev, kdy se vyšetřovaná osoba přizná k něčemu, co neudělala, a to především vlivem jednání orgánů činných v trestním řízení, zejména manipulací prostřednictvím jejich sugestivních dotazů. Dojde k situaci, kdy vyšetřovaná osoba začne mít nesrovnalosti ve své paměti a vsugeruje si něco jinak, než se to ve skutečnosti stalo a následkem je to, že deklaruje svou vinu, i když je nevinná.⁹⁸

Falešná přiznání můžeme dělit do 3 skupin podle povahy jejich vzniku. Můžeme je dělit na **dobrovolná, vynucená-svolná a vynucená-zvnitřněná**. V čem spočívají falešná přiznání dobrovolná? Dobrovolné falešné přiznání, jak už napovídá název, je nezávislé na vlivu vyšetřovatelů.⁹⁹ Proč to však někdo může dobrovolně udělat? Mohli bychom najít mnohé důvody, které k tomu vedou. Patří mezi ně mimo jiné například to, že daná osoba chce krýt někoho jiného na základě citového vztahu nebo uzavřené dohody a vezme na sebe vinu za čin, který neudělala. Jiným důvodem může být i to, že se vyslýchaný přizná k méně závažnému deliktu, aby nebyl potrestán za závažnější trestný čin, který ve skutečnosti spáchal. Jiné osoby zase chorobně touží po tom se nějakým způsobem zviditelnit, a je více než zřejmé, že přiznání se k trestnému činu jim k tomu významně pomůže. Však už mnohé případy falešných přiznání byly proslulé i mediálně.¹⁰⁰

Falešná přiznání nedobrovolná, tedy ta vynucená, dále dělíme na svolná a zvnitřněná. Ta svolná pramení z manipulace ze strany orgánů činných v trestním řízení při výslechu. Vyslýchaný se přizná během výslechu, i když si je vědom své nevinu, z důvodu vidiny nějakého benefitu, který

⁹⁷ LOFTUS, Elizabeth and Jacqueline, PICKRELL. The formation of false memories. In: *Psychiatric Annals* [online], 25 (12), 1995, str. 720-725 [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: https://blogs.brown.edu/recoveredmemory/files/2015/05/Loftus_Pickrell_PA_95.pdf.

⁹⁸ Blíže srov. MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 137-138.

⁹⁹ MOSTON, Stephen. From denial to admission in police questioning of suspects. In: DAVIES, G., LOYD-BOSTOCK, S., MC MURRAN, M., WILSON, C. (Eds.), *Psychology, law and criminal justice: international developments in research and practice* (91-99). Berlin: Walter De Gruyter, 1996. ISBN 3-11-013858-1, str. 91.

¹⁰⁰ Blíže srov. MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str. 146-147.

mu přiznání může poskytnout nebo jednoduše z důvodu, že už nadále nechce čelit stresujícímu výsledku a přiznání se by stresující momenty ukončilo. Falešná přiznání vynucená zvnitřněná jsou ve většině případů výsledkem sugestivních dotazů ze vyšetřovatelů. Po nátlaku ve formě sugestivních otázek se vyslychaná osoba přizná, jelikož na základě manipulace uvěří i tomu, co neudělala. Může si jednoduše vsugerovat něco, co se nestalo a kontaminovat tak své paměťové stopy. Jsou mnohé faktory, které mohou zapříčinit to, že se někdo přizná k něčemu, co ve skutečnosti neudělal. Mimo výše zmíněné (tedy sugestibilitu, manipulaci orgány činnými v trestním řízení, vidinu nějakého zisku či výhody apod.) jsou známé také případy falešného přiznání kvůli nižší inteligenci, vlivu psychoaktivních látek či duševní nemoci.¹⁰¹

Je to však fenomén nežádoucí, nepochybně významně přispívající ke vzniku justičních omylů, zejména v případech, pokud je doznání jediným důkazem svědčícím o vině. Je nutné, aby byla doznání prověřována v návaznosti na jiné důkazy svědčící o vině či nevině a aby nebylo hodnoceno jednostranně, izolovaně. Je důležité se povahou doznání zabývat a vyhodnotit ho případně jako vynucené a nepravdivé. Na základě **principu materiální pravdy**, který prostupuje českým trestním právem, je nezbytné vyhledávat a uplatňovat všechny důkazy, které svědčí ve prospěch i neprospěch podezřelého, tudíž se nelze spokojit s pouhým doznáním a je nutné ho hlouběji prověřovat. V §2 odst. 2 TŘ, kde je zásada materiální pravdy definována, je věnována část definice přímo i doznání. „*Doznání obviněného nezavazuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu.*“¹⁰² K tomu může pomoci zejména znalost o tom, jak funguje persvaze (proces přesvědčování) a sugestivita za použití manipulativních výslechových postupů přispívajících k falešnému přiznání.¹⁰³

Jako konkrétní příklad v problematice iluzí paměti ve vyšetřování bych uvedla případ McMartinova předškolního centra ve Spojených státech amerických. Případ se odehrál okolo roku 1980, kdy se proslýchalo, že došlo k případům rituálního satanistického zneužívání dětí v předškolním zařízení. Z onoho zneužívání dětí byli podezříváni učitelé, avšak nikomu z páchání trestné činnosti spočívající ve zneužívání dětí nakonec nebyla prokázána vina. Později byl v tomto případě učiněn závěr, že celé trestní stíhání bylo založeno na nesprávných výslechových postupech plných sugestivních otázek a manipulativního jednání vyšetřovatelů. Právě sugestivními dotazy bylo vyslychaným dětem takřka vnucováno, že se staly oběťmi zneužívání ze strany jejich učitelů.

¹⁰¹ MOSTON, Stephen, 1996, op.cit., str. 92-99.

¹⁰² §2 odst. 2 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁰³ Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 73-74.

Děti byly opakovaně dotazovány takovým způsobem, jako kdyby bylo jasné, že ke zneužívání opravdu docházelo, jen se potřebovaly zjistit podrobnosti. Dětem byly pokládány otázky, zda si kupříkladu pamatují na nahé fotografie, které jim byly učiteli ukazovány apod. Pokud děti odpovídaly záporně, tedy že si na nic nepamatují, byly dotazovány později znovu, a dokonce byly žádány i o to, aby si události představovaly. Děti, vzhledem k ještě nevyvinutému kritickému myšlení, jsou k sugesci náchylnější, takže není ani třeba dodávat, co bylo vyvoláno následkem těchto vyšetřovacích technik.¹⁰⁴

¹⁰⁴ GARVEN, Sena, James M., WOOD, Roy S. MALPASS and John S. SHAW. More than suggestion: The effect of interviewing techniques from the McMartin preschool case. In: *Journal of Applied Psychology* [online] 83 (3), 1998, str. 347-359 [cit. 2020-02-18]. Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=6beb59a4-45ff-4f03-b000-d307f57edb86%40sdc-v-sessmgr03>.

5. Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

V následující části mé práce se budu snažit popsat, jakými způsoby je možné lživé výpovědi zabránit nebo pokud již vyslýchaný vypovídá lživě, tak jakými způsoby ho přimět k tomu, aby mluvil pravdu. Definujme si nejdřív pojem taktika výslechu. „*Taktika výslechu představuje tvůrčí proces založený na výběru a aplikaci vhodných taktických postupů pro dosažení cíle výslechu v konkrétní výslechové situaci.*“¹⁰⁵

Taktické postupy překonávání lživé výpovědi spočívají primárně v psychologickém působení na vyslýchaného v průběhu výslechové interakce a jejich kardinálním účelem je zabránit vyslýchanému, aby uváděl lživé informace. Tomu pochopitelně předchází rozpoznání lživé výpovědi, čímž jsem se hodně zabývala v předchozích kapitolách. Takových postupů je v kriminalistické praxi známo více a liší se v různých aspektech, zejména pak v povaze, vhodnosti užití či úspěšnosti ve vypořádání se se lživou výpovědí. Liší se také v tom, v jaké zemi je jejich použití rozšířené v běžné praxi a kde je známé pouze z odborných knih, výslechových manuálů apod. Některé výslechové techniky, které popisují, jsou rozšířeny zejména ve vyšetřovatelské praxi USA, kdežto u nás zatím jejich aplikace běžná není. Někde jsou určité postupy zcela běžné, jinde mohou být právním řádem zapovězené, zejména ty kontroverzní, kterými se v této práci rovněž zabývám. Některé, které budou v překonávání lži dobře fungovat v určitém případě, nemusí fungovat v případě jiném, proto jejich použití je třeba posuzovat ad hoc, tedy případ od případu. Může jich být samozřejmě použito u jednoho výslechu více, ve zvoleném pořadí, aby se zvýšila jejich efektivita. Výslechová taktika se může v průběhu výslechu i měnit, pokud vyšetřovatel dospěje k závěru, že by bylo záhodno uplatnit jinou taktiku. Záleží zde na situačních proměnných (např. povaha spáchaného trestného činu), na okolnostech daného případu, ale i na osobnosti vyšetřovatele a vyšetřovaného.¹⁰⁶

Co se týká osobnosti podezřelého, záleží samozřejmě na obrovském množství proměnných. Při volbě přístupu k němu je podle výslechového manuálu od Inbau et al. obzvláště důležité rozlišování, zda se jedná o **emočního** nebo **neemočního pachatele**. U emočních pachatelů je typické, že se v něm v určité fázi vyšetřování probudí svědomí (pokud nebylo přítomné už při páchání trestného činu), bude spáchaní činu třeba i litovat a nebude mu vůbec lhostejné, jak se cítí

¹⁰⁵ STRAUS, Jirí, 2008, op. cit., str. 113.

¹⁰⁶ Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 95 a násl.

obět', případně pozůstalí apod. Zde je účinné cílit právě na jeho svědomí, vyvolat v něm výčitky svědomí a pracovat na jeho pocitech viny. Není od věci snažit se vůči němu chovat empaticky a nabízet mu porozumění, vcítění se do jeho postavení a poskytovat mu v rámci možností morální oporu. Právě tímto způsobem je pravděpodobnější, že se k činu přizná a podá pravdivou výpověď'. Stejně tak je důležitý lidský a neodsuzující přístup k pachateli, který by měl pociťovat, že spácháním činu není zcela zavržen a má šanci na nápravu a reintegraci do společnosti. U neemotivních pachatelů naopak apel na city nepřináší příliš mnoho účinku. Jedná se především o osoby trpící disociální poruchou osobnosti (u laické veřejnosti známí jako psychopaté). Zde se doporučuje spíše soustředit pozornost na racionální důvody, proč mluvit pravdu, analyzovat faktické informace a předkládat jasně hovořící důkazy.¹⁰⁷

Doporučuje se zaměřit svou pozornost na cíl získání pokud možno co nejvíce pravdivých informací, nikoli soustředit se výhradně na získání doznání za každou cenu. V těchto případech je spatřován velký rozdíl, protože doznání je imanentně spjata s percepcí své viny. Problém pak nastává, jestliže pachatel po spáchání činu nepociťuje vinu. Může se tak stát u osob s disociální poruchou nebo například i u pachatele, který svůj čin vnímá jako odplatu a vinu tak připisuje oběti. U takových pachatelů žádné doznání nikdy přijít nemusí, a naopak může přijít od nevinných osob s tendencí k sugestibilitě, proto je lepší stanovit si za cíl spíše získání co nejúplnější a nejspolehlivější výpovědi, která může představovat solidní důkazní prostředek a ne nutně doznání.¹⁰⁸

Nicméně důležitým poznatkem je, že jednodušší je lživé výpovědi předcházet, než později překonávat lhaní vypovídajícího, kdy už je pro odstranění potřebné analyzovat příčinu nepravdivé výpovědi. Proto je dobré zdůraznit, že pečlivá příprava, předem připravený plán a přílehlavé taktické postupy, jsou základním kamenem úspěchu.¹⁰⁹

Pokud je vyšetřovatel na výsledcích precizně připraven včetně sestaveného plánu výslechu a vhodně zvolených taktických postupů, které bude uplatňovat, má důsledně prostudovaný spis

¹⁰⁷ Blíže srov. GUDJONSSON, Gisli Hannes, 2003, op.cit., str. 13.

¹⁰⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 1998, op.cit., str. 204.

¹⁰⁹ RYBÁŘ, Miroslav. *Základy kriminalistiky: (vybrané kapitoly pro studenty povinně volitelného předmětu právnických fakult)*. Dobrá Voda u Pelhřimova: A. Čeněk, 2001. Právnické učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-03-1, str. 145.

ohledně projednávaného případu a připravené dotazy, na které bude vyslýchaný zodpovídat, je zde výrazně vyšší pravděpodobnost, že se mu podaří případnou lež identifikovat.¹¹⁰

Bazální formy psychologického působení na lživě vypovídajícího spočívají ve využití překvapenosti, nepřipravenosti a nedostačujícím povědomím vyslýchaného o důkazech, které mají orgány činné v trestním řízení v momentě výslechu již k dispozici.¹¹¹ Domnívám se, že mnohdy vyslýchaný přeceňuje množství důkazů, které již byly ve věci shromážděny, a může se tak rozhodnout raději vypovídat pravdivě, protože usoudí, že by byl tak či tak odhalen.

Jsou doporučovány základní komunikační postupy pro interakci s vyslýchaným, u kterého se očekává, že bude vypovídat nepravdivě, popřípadě již nepravdivě vypovídá. Patří sem **strategie vzbuzení protireakce**, kdy vyslychající v průběhu výslechu apeluje na vyslýchaného, aby vypovídal pravdivě a nic nezatajoval. Další strategií, kterou může uplatňovat, je **strategie znejišťování**, kdy vyslychající znejišťuje vyslýchaného upozornováním, že už bylo nashromážděno dostatečné množství důkazů ve věci. **Strategie doplňování** pak slouží k tomu, aby vypovídající doplňoval nové a nové informace o případu. **Diskrepanční strategie** spočívá zjednodušeně v překonávání nesrovnalostí ve výpovědi. Někdy může být lživě vypovídající záměrně nepřerušován, i když je zřejmé, že lže, a to za účelem rozvinutí svého příběhu a **zapletení se do vlastní lži**. Jako poslední je uvedena **strategie odejmutí důvěry**, při níž vyšetřovatel dá najevo, že si je vědom lhaní a snaží se tím podnítit následující rozrušení psychiky osoby.¹¹² Tyto strategie jsou následně v mé práci popsány v rámci různých taktických postupů a dalších metod uplatňovaných s cílem prolomit lež.

Ne všechny taktické postupy překonávání lživé výpovědi jsou bez výhrad akceptovatelné, a to zejména z důvodu rozporu s etickými pravidly a zásadami, kterými je regulováno vyšetřování trestné činnosti a trestní řízení. Některé jsou právními řády dokonce zakázané (u nás jmenovitě sugestivní a kapciózní otázky, které jsou v rozporu s naším trestním řádem), jiné jsou obecně zakázané s výhradou předchozího explicitního svolení vyšetřované osoby (detektor lži), jiné jsou sice povolené, ale mají značně kontroverzní povahu, pohrávající si s obecně uznávanou etikou v této oblasti.¹¹³

¹¹⁰ NĚMEC, Miroslav. *Kriminalistická taktika pro policisty*. Praha: EUROUNION, 2004. ISBN 80-7317-036-1, str. 200.

¹¹¹ Viz NĚMEC, Miroslav, 2004, op.cit., str. 210.

¹¹² ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 295-296.

¹¹³ Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 95 a násl.

Vyvstává zde ovšem problém, jak ty **přípustné** a **nepřípustné výslechové postupy** od sebe odlišit. Záleží především na konkrétních okolnostech, příkladmo na míře, v jaké je na vyslýchaného vyvíjen tlak, na stavu vyšetřování a z toho vyplývajícího přístupu k vyslýchanému (zda máme již velké množství důkazů svědčících proti vyslýchanému a jeho vina je takřka jistá, nebo opačný případ, kdy se ohledně viny snášejí velké otazníky) apod. Není tedy bez jakýchkoli pochybností možné sestavit zcela taxativní seznam výslechových metod, které by byly striktně označeny za přijatelné či naopak nepřijatelné. Zda je metoda v konkrétním případě přijatelná, nebo ne, je možné hodnotit především podle toho, zda má vyslýchaný na výběr, jak na jednání vyšetřovatele reagovat. Ty, které možnost volby neodjímají, se posuzují jako přijatelné, v opačném případě se posuzují jako nepřijatelné.¹¹⁴

Z toho tudíž vyplývá, že jakékoli výslechové taktiky, které zahrnují násilí nebo vydírání, jsou zcela nepřípustné. Je povoleno ovlivňovat vyslýchaného silou přesvědčování, cílit na jeho svědomí a rozumovou stránku osobnosti, ale je zakázáno uplatňovat působení, které by eliminovalo jeho svobodnou volbu rozhodnutí.¹¹⁵

Taktéž metody, které se opírají o lest, podvody a neuskutečnitelné přísliby z úst vyšetřovatele (například že v případě přiznání se k trestnému činu mu bude uložen nižší trest či dokonce bude propuštěn bez trestu), jsou zapovězené a jejich aplikace ze strany vyslychajícího by byla závažným porušením procesních předpisů.¹¹⁶

V následující části této kapitoly se budu zabírat jednotlivými postupy, které jsou aplikovány za účelem zabránění lživé výpovědi. Některé z nich jsou vnímány jako přípustné, jiné spíše jako nepřípustné. U některých není možné je kategoricky označit za přípustné, nebo nepřípustné bez dalšího, záleží na konkrétních okolnostech případu. Některé taktické postupy se prolínají a jsou velmi podobné jiným, proto rozdělení a některé názvy jsou spíše orientační.

5.1 Základní taktické výslechové postupy

Mezi hlavní taktické postupy u výslechu řadíme **formování psychologického kontaktu, analýzu výpovědi v průběhu výslechu, pomoc vyslýchanému při rozpomínání se na zdánlivě**

¹¹⁴ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 309.

¹¹⁵ STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 120.

¹¹⁶ NĚMEC, Miroslav, 2004, op.cit., str. 201.

zapomenuté a působení na vyslychaného, který vypovídá lživě. Formování psychologického kontaktu mezi hlavními aktéry výslechové interakce a konstantní analyzování výpovědi jsou postupy, které jsou součástí každého výslechu, v celé jeho šíři. Následující dva postupy, které jsou řazeny mezi ty základní, se používají jen ve specifických případech, tedy pokud je jich zapotřebí a jejich aplikace má pomoci docílit lépe záměru výslechu.¹¹⁷

5.1.1 Formování psychologického kontaktu

Formování psychologického kontaktu mezi účastníky výslechové interakce spočívá ve vyhovujícím psychologickém působení vyslychajícího na vyslychanou osobu a postupném budování si vzájemného vztahu postaveného na důvěře a spolupráci. Dobře navázaný psychologický kontakt významně přispívá k věrohodné výpovědi. V rámci tohoto bazálního taktického postupu vyšetřovatel usiluje o překonání strachu nebo neochoty vypovídat, popřípadě odstranění motivu vypovídat lživě. K vytvoření žádoucího psychologického kontaktu jsou důležitými elementy především patřičné zajištění přítomnosti vyslychané osoby u výslechu, příznivá výslechová atmosféra a přiměřené výslechové prostředí, adekvátní jednání a solidní vzezení vyslychajícího. Kardinálním krokem vyslychajícího je zvolení si přiléhavého přístupu k vyslychanému na základě posouzení různých faktorů jako např. procesní postavení vyslychaného, jeho osobnost, věk, výslechová situace atd. Opačným jevem než navázání žádoucího psychologického kontaktu je psychologický střet, kdy se nedaří překonat vzdor vyslychaného.¹¹⁸

Výslechová situace spočívá zjednodušeně v tom, jestli vyslychaný spolupracuje, či naopak spolupracovat odmítá a jestli je schopný uvádět přesné a spolehlivé informace o okolnostech projednávaného trestného činu. Specifickou výslechovou situací je, pokud vyslychaný nechce lhát a chce uvádět pravdivé a přesné informace, avšak mu to neumožňuje paměť. K pomoci s rozpomínáním se uplatňují specifické taktické postupy. Toto však platí pouze pro spolupracující vyslychané, jiným případem je, pokud pravdu zná a zcela záměrně chce lhát. Pro takovou situaci

¹¹⁷ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 113.

¹¹⁸ PORADA, Viktor. *Kriminalistika: (úvod, technika, taktika)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-038-3, str. 252-253.

se uplatňují jiné postupy, směřující k překonání lživé výpovědi, což je těžištěm této práce a soustředím se na to v následující části.¹¹⁹

5.1.2 Analýza výpovědi v průběhu výsledku

Konstantní analyzování výpovědi je imanentní součástí každé výsledkové interakce, v celém jejím průběhu. Je nezbytné pro posuzování věrohodnosti výpovědi a pro celkové správné vedení výsledku. Do tohoto postupu spadají různé dílčí úkony jako seznámení se s projednávaným případem, s osobou vypovídajícího, hodnocení věrohodnosti a přesnosti výpovědi, snaha o eliminaci rozporů ve výpovědi apod. Klíčovým elementem analýzy výpovědi v průběhu výsledku je rovněž výběr patřičných výsledkových taktik, které podporují pravdivou výpověď vyslýchaného.¹²⁰

5.1.3 Pomoc vyslýchanému při rozpomínání se na zdánlivě zapomenuté

Zde hovoříme o výsledkové situaci, kdy vyslýchaný má zájem spolupracovat a poskytnout pravdivou výpověď, avšak jeho paměť mu selhává a není způsobilý přesnou a spolehlivou výpověď (nebo alespoň v některých jejích částech) podat. Používá se v případech, kdy si vyslýchaná osoba nemůže na něco ohledně předmětné události vzpomenout nebo vzpomínky jsou neúplné, zkreslené či zcela klamné. Na pomoc s rozpomínáním se doporučují různé taktické výsledkové postupy, mezi něž se řadí např. imaginace (vyslýchaný je vyzván k tomu, aby se snažil co nejvěrněji si vybavit danou událost), ponechání vyslýchanému dostatek časového prostoru pro vybavení si události, poučení vyslýchaného, že se nemá ostýchat mluvit i o detailech, které se mu samotnému nejeví jako důležité apod. Takových postupů je velké množství.¹²¹

Mezi nejznámější metody sloužící jako pomoc s rozpomínáním se při vyšetřování slouží **kognitivní interview**. Některými svými rysy se blíží k vyšetřovací hypnóze, kterou záhy také nastíním. Za původce této metody je považován policejní psycholog Geiselman. Záměrem kognitivního interview je co nejvíce stimulovat paměťový proces vypovídajícího a facilitovat

¹¹⁹ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 114-115.

¹²⁰ PORADA, Viktor, 2007, op.cit., str. 253.

¹²¹ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 119.

vybavování si událostí, které se jeví jako zapomenuté. Tato metoda je založena na několika dílčích postupech, mezi něž se řadí prožitkový návrat do dané události, uvádění všech skutečností, které si dokáže vybavit (i těch, které mu nepřipadají relevantní), vybavování si vzpomínek spjatých s událostí bez ohledu na chronologickou posloupnost a změna úhlu pohledu.¹²²

Spočívá v tom, že vypovídajícímu je ponechán dostatečný časový prostor na souvislé líčení události, přičemž není nucen k vyprávění v přesném pořadí, jak to proběhlo – jsou podporovány jeho volné asociace. Je přitom vyzýván k tomu, aby si co nejvěrněji představil prostředí, ve kterém se to odehrálo.¹²³ Cílem je co možná největší facilitace jeho vybavování.¹²⁴

Hypnózu můžeme definovat jako změněný stav našeho vědomí, vyšetřovací hypnóza pak slouží jako facilitátor vybavování vzpomínek. Cílem je navození stavu tzv. hypnotické hypermnézie, kdy se vypovídajícímu podstatně zvýší způsobilost vybavit si událost. Předpokládá se, že metoda vyšetřovací hypnózy může být nápomocná v případech, kdy se běžné výslechové postupy mívají účinkem. Samozřejmý je výslovný souhlas dotčené osoby nejen z etických důvodů, ale také z důvodu efektivity použití této metody. Výstup z vyšetřovací hypnózy však nemá důkazní hodnotu.¹²⁵

5.2 Dílčí taktické výslechové postupy překonávání lživé výpovědi

5.2.1 Využití vnitřních rozporů ve výpovědi a rozporů výpovědi s jinými důkazy

Tento taktický výslechový postup spočívá v důkladném rozebírání a posuzování výpovědi prostřednictvím mentálních logických operací a všímání si nesrovnalostí, které výpověď obsahuje. Není ojedinělým jevem, že se vypovídající sám do své výpovědi zamotá vlivem stresu a nezvládnutí vyšší kognitivní náročnosti, která lhaní doprovází. Taková výpověď pak často skýtá mnohé nelogické a vzájemně si odporující informace. Vyslýchající by měl využít zaznamenání nelogičnosti a faktické nemožnosti některých skutečností, a tím vlastně uvědomit vypovídajícího o tom, že taková nepravdivá výpověď je marná a nezbývá mu nic jiného, než začít vypovídat pravdivě. Nedoporučuje se však upozornit na povšimnutí si rozporů bezprostředně poté, co je vyslýchající registruje, ale ponechat vyslýchánému prostor pro pokračování v konfabulaci. To

¹²² ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 407-409.

¹²³ O psychologickém procesu vybavování je známo, že je významně facilitován, pokud probíhá ve stejném prostředí, kde se událost odehrála, respektive stejné prostředí je alespoň uměle navozováno.

¹²⁴ Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 63.

¹²⁵ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 404-407.

samé platí i o rozporu některých informací ve výpovědi s ostatními důkazy, které mají orgány činné v trestním řízení k dispozici. Doporučuje se demonstrovat důkazy, které vyvracejí jeho nepravdivá tvrzení. Taktika předkládání důkazů může být různá v závislosti na potřebě. Důkazy mohou být demonstrovány v logické posloupnosti, vzestupně na základě jejich důkazní hodnoty, jako celek nebo může být předložen ten klíčový důkaz, který stojí nejvýše na žebříčku důkazní hodnoty a přesvědčí nepravdivě vypovídajícího o bezúčelnosti lhaní.¹²⁶

Jedná se o techniku, která by měla nastoupit vždy, když vyšetřovatel detekuje nějaké rozpory ve výpovědi. Není to nic nového a mělo by to být součástí každého výsledku, ve kterém nejsou veškerá zjištění zcela jednoznačná. Vyšetřovatel by se měl zhostit aktivní role, zejména ve stadiu dialogu při výsledku a klást otázky cíleně a mířit na oblasti, ve kterých rozpory spatřuje. Může se dotazovat opakovaně na něco, na co už byla poskytnuta odpověď, a tím rovněž překonávat zaznamenané rozpory. Není totiž vůbec vyloučené, že nová odpověď bude odlišná. Těmito dotazy by měl zjišťovat a zacelovat mezery ve výpovědi, popřípadě odhalovat lživé informace. Je nezbytné, aby vyšetřovatel měl dobře prostudované dostupné materiály o předmětném případě, což je předpokladem schopnosti povšimnout si takových rozporů. Následně je může porovnávat s výpovědí vyslychaného, všimnout si nesrovnalostí a konfrontovat s nimi podezřelého.¹²⁷

5.2.2 Využití reflexivních úvah vyslychaného

Využití reflexivních úvah vyslychaného vychází z teorie reflexních her a reflexního myšlení. Spočívá v sestavování myšlenkových úloh, které poté může (ale nutně nemusí) ve své mysli řešit osoba podávající nepravdivou výpověď. Některé vznikají ještě před zahájením výsledku, jiné až během výsledkové interakce. Jako příklad uvádím reflexivní uvažování vyslychaného o tom, že lhaní je v rozporu s etickými pravidly, a bude tudíž lepší vypovídat pravdivě nebo uvažování o tom, že orgány činné v trestním řízení mají k dispozici již dostatek důkazů, které by nepravdivou výpověď vyvrátily a lhaní proto nemá smysl. Myšlenkových úloh lze vymyslet velké množství vždy v závislosti na zvláštностech případu, ale je nutné dodržovat pravidla kriminalistiky a pohybovat se v mantinelech trestního řádu.¹²⁸

¹²⁶ STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 122.

¹²⁷ BOUKALOVÁ, 2012, op.cit., str. 119.

¹²⁸ STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 123.

Metoda využití reflexivních úvah vyslychané osoby je vhodná především v případech, kdy má vyslychaný velký zájem na zjištění stavu věci. Lze tak důvodně předpokládat, že bude usilovat o vliv své výpovědi na průběhu procesu.¹²⁹

5.2.3 Odhalení, objasnění a odstranění příčin lživé výpovědi

Za použití této výslechové taktiky se vyslychající snaží vypátrat a odstranit příčiny, které vyslychaného ke lhaní vedou. U svědků jsou to zejména důvody existence příbuzenského nebo přátelského vztahu s pachatelem, strach z pachatele, přislíbená odměna, pokud bude svědčit v jeho prospěch, předchozí konflikty s podezřelým, kvůli kterým vypovídá nepravdivě v jeho neprospěch apod. U podezřelých je to samozřejmě strach z potrestání, morálního odsouzení veřejností a jiné zřejmé důvody. U poškozených je to touha po odplatě, touha získat nějaké výhody, pomstychtivost apod. Vždy záleží na konkrétních okolnostech případu, protože motivy k nepravdivému vypovídání jsou velmi variabilní. Následkem toho dochází k nepravdivým doznáním či nepravdivým obviněním nevinných osob. Zjištění příčiny lživé výpovědi významně přispívá k jejímu překonání.¹³⁰

Pokud je možné příčiny lživé výpovědi eliminovat, měl by se o to vyslychající snažit. Bohužel však úsilí o odstranění některých příčin se mívá účinkem, respektive jen některé příčiny lživého vypovídání se daří odstranit. Vyžaduje to však navázání dobrého psychologického kontaktu mezi účastníky výslechu. U výslechu svědků toho lze za určitých okolností docílit utajením totožnosti svědka. Příčiny, které se mnohdy dají dobře odstranit, jsou vnitřní pocity lítosti nebo studu.¹³¹

5.2.4 Využití stavu emocionálního napětí vyslychaného

Momenty výslechu jsou pro většinu vyslychaných okamžiky značně stresujícími, ať už vystupují v jakékoli roli. U podezřelých osob zde dominuje obava z trestu. Emocionální napětí působí obvykle ještě výrazněji na osoby, které úmyslně vypovídají nepravdivě. Výslechová

¹²⁹ SVOBODA, Ivo. *Kriminalistika*. Ostrava: Key Publishing, 2016. Učebnice (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-259-4, str. 327.

¹³⁰ STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 121.

¹³¹ SVOBODA, Ivo, 2016, op.cit., str. 325-326.

atmosféra však jistě není příjemná ani pro svědka, kterému je na počátku poskytnuto poučení, že uváděním nepravdivých skutečností se může dopustit trestného činu křivé výpovědi. Doporučuje se hned ze začátku výslechu od svědka získat alespoň pár pravdivých odpovědí prostřednictvím dotazování se na všem známé skutečnosti, které nebude popírat. To navodí situaci, kdy svědek zahájí výslech pravdivou výpovědí a je již pro něho obtížné začít vypovídat naopak lživě. U podezřelého se doporučuje využívat stresu, který ho obklopuje a mířit na jeho psychiku tak, aby ho to přimělo k mluvení pravdy. Je žádoucí směřovat od méně zásadních otázek k těm zásadnějším a vyvolat v něm vědomí, že lhaní je marné a bude odhalen.¹³²

5.2.5 Stimulace kladných vlastností vyslychaného

Tato výslechová taktika vyžaduje povědomí vyslychajícího o charakteru, osobnostních vlastnostech, životních hodnotách, životním stylu apod. vyslychaného. U výslechu pak opakovaně akcentuje jeho morální hodnoty, dobré charakterové vlastnosti, které se s nepravdivou výpovědí neslučují, připomíná jeho dosavadní vzorně vedený beztrestný život apod. Tím apeluje na jeho svědomí a morální stránku osobnosti. Je však nutné podotknout, že tato metoda není účinná u všech. Bezpředmětná je například u pachatelů s disociaální poruchou osobnosti, na které působení na city příliš neplatí, zatímco úspěch můžeme očekávat u pachatelů, kteří jednali v afektu nebo spáchali trestný čin z nedbalosti.¹³³

Snaží se tím vlastně dosáhnout toho, aby si vyslychaný uvědomil nemorálnost klamání orgánů činných v trestním řízení a aby tím jeho morální hodnoty a percepce spravedlnosti převážily nad záměrem lhát. Účinný je především za situace, kdy vyslychaná osoba není přesvědčená o tom, jestli bude mluvit pravdu či lhát. Za takových okolností je pravděpodobné, že ji toto psychologické působení vyslychajícího může přimět k tomu, aby vypovídala pravdivě.¹³⁴

¹³² STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 120-121.

¹³³ Viz STRAUS, Jiří, 2008, op. cit., str. 122.

¹³⁴ Viz SVOBODA, Ivo, 2016, op.cit., str. 326.

5.3 Další přijatelné metody překonávání lživé výpovědi

V následující části se pokusím nastínit další metody, s kterými je možné prolomit lež u výslechu. Některé z nich jsou velmi podobné a prolínají se s dílčími taktickými postupy překonávání lživé výpovědi, ale je možné najít drobné rozdíly v přístupech a uplatňovaných metodách v rámci těchto postupů.

5.3.1 Připomenutí předchozí výpovědi a rekapitulace již řečeného

V rámci tohoto postupu vedoucímu k prolomení lži je připomínán obsah jeho předchozí výpovědi, pokud již nějaká byla dříve podána jakožto výstup jiného procesního úkonu či již vyřčené skutečnosti v průběhu tohoto procesního úkonu. Je tím sledováno, jak se vypovídající vyjádří, pokud je jeho momentální výpověď odlišná od té předešlé a vyslychající ho o tom uvědomí. Bývá také typická rekapitulace již řečeného, kterou vyšetřovatel provádí za účelem ucelení veškerých informací o případu a ujasnění si některých okolností. Může také podávat vlastní subjektivní vysvětlení některých okolností a nacházet mezi nimi souvislosti či příčinnost, což v případě předkládání těchto logických vysvětlení může vyvíjet tlak na vyšetřovaného a zapojit jeho kognitivní zpracování. A zase jsme u toho, že kognitivní úsilí při lhaní bývá vyšší, takže to může podezřelému komplikovat lhaní ve výslechové interakci.¹³⁵

5.3.2 Otázky na motivy, které k činu vedly

Podstatou tohoto taktického postupu je vyzvání vyšetřované osoby k tomu, aby sdělila motivy vedoucí k jejímu chování. Zpravidla jsou kladeny otázky na motivy dílčích kroků, ze kterých sestával celý skutek, jenž je předmětem výslechu. To nutí vyslychaného, aby poskytoval více detailnějších informací a popsal událost hlouběji. Popsání motivace je však velice komplikované, proto použití této metody je spíše omezené a nelze na základě informací o motivaci chování příliš mnoho soudit.¹³⁶ Může však podle mého názoru být komplementární taktikou, jak si ujasnit některé okolnosti a doptáváním se na detaily lépe odhalit a následně překonat lež. Ve

¹³⁵ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 124-125.

¹³⁶ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 126.

vazbě na poznatky z kapitoly o rozpoznávání lživé výpovědi je třeba si uvědomit, že s detaily je to u lživě vypovídajících problematické, protože buď chybí nebo se opakují stále stejné detaily, na kterých vyslýchaný ulpívá a nechce uvádět nové, podrobnější informace. Pokud jsou detaily poskytnuty, málokdy jsou autentické a originální jako například citové prožitky vyslýchané osoby. Z tohoto důvodu může být tento postup užitečný pro získávání nových podrobností, a z toho může vyvérat případně postupné odhalování lží.

5.3.3 Morální podpora, pochopení a psychologická omluva pro chování podezřelého

Tato výslechová taktika, jejíž použití bylo sledováno v rámci výzkumu R.A.Lea uskutečněného v roce 1996, apeluje na svědomí a city podezřelé osoby, proto u neemotivních pachatelů (popsáno výše) by se pravděpodobně mýjela účinkem. Větší odůvodnění má tedy zejména v případech, kdy existuje nějaký bližší vztah mezi pachatelem a obětí trestného činu, kde působení na jeho svědomí opravdu může zabrat. Podezřelému je podsunováno, že je pochopitelné, proč trestný čin spáchal a že je to v jeho případě dokonce omluvitelné, že by se tak zachovalo mnoho lidí ve stejné pozici apod. Záleží zde samozřejmě i na faktorech na straně vyslychajícího, zejména tedy na jeho empatii, názorech a přesvědčeních, osobnostních dispozicích apod. Pochopení a empatické vžití se do situace může být skutečné, ale v některých případech rovněž předstírané, zcela jasně za účelem získání doznání.¹³⁷ (viz manipulativní apelování na svědomí podezřelé osoby, které jsem pojmenovala orientačně a zařadila do nepřipustných praktik). To už se potom nejedná podle mého názoru o metodu zcela přijatelnou, ale v leckterých znacích shodnou s manipulativními technikami aplikovanými se záměrem vymámit z podezřelého doznání za každou cenu.

¹³⁷ Viz LEO, Richard A. Inside the interrogation room. In: *The Journal of Criminal Law and Criminology* [online], 86 (2), 1996, str. 266-303 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=9c249258-66a7-4d24-8c72-9bef52205310%40sessionmgr4007>. Současně také BOUKALOVÁ, 2012, op.cit., str. 116.

5.3.4 Apel na podezřelého, že je pro něho výhodnější spolupracovat a vypovídat pravdu

Tento taktický postup byl rovněž zkoumán ve výzkumu Richarda Lea a patří mezi přijímané výslechové postupy. Vyslýchající by měl v rámci této metody klást vyslýchanému na srdce, že vypovídat pravdu by měl nejen pro dobro orgánů činných v trestním řízení, ale také pro své vlastní dobro. Pokud by se prokázala jeho vina v pozdější fázi, po notné snaze o zapírání, bude pro něho nespolupráce nevýhodná a pravděpodobněji dostane vyšší trest, zatímco spolupráce a pravdivá výpověď mohou představovat naopak polehčující okolnost a vyústit v nižší trest. Je však patrné, že hranice jsou tenké a tato přijatelná výslechová metoda může velmi lehce vyústit v neetickou verzi této výslechové techniky, kdy je k němu přistupováno neupřímně a zcela účelově jen s cílem získání doznání, které ve výsledku ani nemusí být pravdivé.¹³⁸

5.3.5 Předkládání skutečných důkazů

Další výslechová metoda aplikovaná s cílem získat pravdivou výpověď spočívá v předkládání skutečných, tedy existujících důkazů. Mezi ně pochopitelně patří i výpovědi svědků (u nichž však není pravidlem, že jsou vždy pravdivé). Tímto postupem má být podpořeno vědomí podezřelého, že zapírání viny je bezpředmětné a nikam nevede, protože jsou k dispozici důkazy prokazující jeho vinu. Je však otázkou, kdy je skutečně vhodné důkazy prezentovat, protože někdy je strategičtější vyčkávat a neukazovat na světlo vše, co je k dispozici. Pokud je takový důkazní materiál značící jeho vinu v této fázi vyšetřování opravdu k dispozici, má tato výslechová technika své ospravedlnění. Odlišným případem je, pokud takové důkazy jsou vyšetřovatelem falzifikovány (viz manévr Borgů Lamda). To pak nemůžeme řadit mezi přijatelné výslechové metody.¹³⁹

5.3.6 Uvědomění podezřelého o povšimnutí si signálů lži v jeho vystupování

Je obvyklé, že vyslýchající konstantně posuzuje věrohodnost výpovědi a vypovídajícího v průběhu výslechu. Pakliže zaznamená lež v jeho výpovědi, může se rozhodnout na to vyslýchanou osobu upozornit. Může tak učinit explicitně nebo implicitně. Implicitně to vypadá

¹³⁸ LEO, Richard A, 1996, op.cit., str. 294. Současně také BOUKALOVÁ, 2012, op.cit., str. 117-118.

¹³⁹ Tamtéž.

například tak, že dá podezřelému najevo svou nedůvěru pramenící z jeho výpovědi, odmítne či zpochybní některou z jeho odpovědí nebo vyjádří nespokojenost s některou odpovědí a přeje si její objasnění. Otázkou zde ovšem zůstává, zda toto upozornění může následně motivovat vyslýchaného k pravdivé výpovědi či spíše naopak vyvolat větší úsilí o zakrytí signálů prozrazujících přítomnost lži ve výpovědi.¹⁴⁰ Proto se domnívám, že je vhodnější posuzovat případy podle konkrétních okolností a neuplatňovat tuto metodu paušálně, protože někde by mohla být spíše na škodu.

5.3.7 Pochvaly a lichocení podezřelému

Není úplně jednoznačné, kam tuto taktiku zařadit. Záleží asi především na podobě, ve které je aplikována. Hodně se také diskutuje o jejím efektu, protože působí účinně spíše na jedince sugestibilnější, tedy zjednodušeně na děti nebo jedince se slabšími intelektovými schopnostmi. Spočívá v poskytování pochvaly vyslýchanému a snaze mu za každou cenu lichotit, získat si jeho přízeň. Vychází z konstantního budování pozitivního vztahu oplývajícího vzájemnou důvěrou a navozování přátelské atmosféry, která facilite získávání pravdivých informací.¹⁴¹ Od stimulace kladných vlastností vyslýchané osoby se podle mého názoru částečně odlišuje tím, že místo vyzdvihování pozitivních vlastností jedince se opírá o neustálé vlichocování se do jeho přízně, mnohdy spíše neupřímné, proto je sporné, jestli je to metoda spíše přijímaná či odmítaná.

5.3.8 Specifický postup u lživého sebeobvinění

Konceptu falešných doznání jsem se věnovala v části zaměřené na falešné vzpomínky, nyní se pokusím nastínit doporučený postup pro jejich překonání. Potenciálním klíčem k překonání lživých sebeobvinění je poskytnout vypovídajícímu prostor pro to, aby uvedl co nejvíce podrobností ohledně případu. Často tak vyjde najevo, že dotyčný pro svou výpověď čerpá jen například z médií, kde se o případu píše, nikoli ze svých paměťových stop a vyslychající to tak snadno pozná (to se týká zejména případů falešných doznání s touhou zviditelnit se trestným

¹⁴⁰ LEO, Richard A, 1996, op.cit., str. 294. Současně také BOUKALOVÁ, 2012, op.cit., str. 119.

¹⁴¹ Tamtéž.

činem, který ve skutečnosti nespáchal). Jelikož ani doznání neopravňuje orgány činné v trestním řízení k tomu, aby se případem přestaly zabývat a rozhodly o vině a trestu jen na základě spokojení se s tímto přiznáním, je nezbytně nutné se každým sebeobviněním pečlivě zabývat dále.¹⁴²

5.3.9 Specifický postup u lživého obvinění jiných osob

Motiv podezřelého je u obvinění jiných osob poměrně zřejmý. Činí tak především z důvodu, aby byla upoutána pozornost na jinou osobu a sám sebe tak zbavil viny. Na klamná obvinění jiných osob můžeme narazit například u spolupachatelů trestných činů nebo u organizovaných skupin, kdy vypovídající má tendenci popírat své činy a upozorňovat na činy jiných a „svalovat“ na ně vinu. Výmluv si většinou dokáže najít celou řadu, například že netušil, že se jedná o trestnou činnost či jen pomohl s nepodstatnou drobností. V případě podezření na lživé obvinění jiných osob je vhodné soustředit se na skutečnosti, které uvádějí ostatní spolupodezřelí a porovnávat je s výpovědí dotyčného. Je časté, že se ostatní výpovědi vzájemně podobají, ale právě tato výpověď se s nimi zásadně rozchází. Také je vhodné zaměřit pozornost na ostatní existující důkazy ve věci a hledat neshody ve výpovědi.¹⁴³

5.3.10 Specifický postup u obviněného, který odmítá vypovídat

Procesním právem spjatým s postavením obviněného je mimo jiné zákonné právo nevypovídat. Podle §33 odst. 1 TŘ „*má právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a k důkazům o nich, není však povinen vypovídat.*“¹⁴⁴ Nicméně občas obviněný změní názor a rozhodne se vypovídat poté, co je zpraven vyslychajícím, že pro něho bude výhodnější vypovídat. Orgány činné v trestním řízení by mu proto měly důsledně vysvětlit, že výpověď slouží jako obhajoba a může se v ní vyjádřit ke všemu, z čeho je obviňován, k čemuž by v případě rozhodnutí se nevypovídat neměl příležitost.¹⁴⁵

¹⁴² NĚMEC, Miroslav, 2004, op.cit., str. 201.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ §33. odst.1 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁴⁵ Viz NĚMEC, Miroslav, 2004, op.cit., str. 202.

5.3.11 Konfrontace

Jedná se o zvláštní způsob dokazování, který je upraven v §104a trestního řádu.¹⁴⁶ Aplikuje se v případech, kdy výpověď obviněného či svědka je v zásadním rozporu s výpovědí spoluobviněného nebo jiného svědka. Cílem je objasnění nesrovnalostí ve výpovědi a případně i zjištění nových relevantních informací. Konfrontací se rozumí speciální vyšetřovací úkon, kdy jsou osoby, které již dříve vypovídaly, postaveny proti sobě a jsou vyzvány k zodpovídání otázek vyšetřovatele nebo v některých případech i pokládání si otázek vzájemně.¹⁴⁷

Konfrontace může být velmi užitečná a vést k zacelení mezer ve vyšetřování trestné činnosti a eliminaci rozporů v jednotlivých výpovědích, ale v některých případech může nastat i opačná situace. Původně pravdivá výpověď může být při tomto vyšetřovacím úkonu modifikována naopak na nepravdivou.¹⁴⁸

5.4 Reidova technika a další manipulativní a zakázané techniky

5.4.1 Reidova technika překonávání lži

Jedná se o jednu z nejproslulejších výslechových technik, pochází z USA a vytvořil ji John E. Reid. Zakomponována byla do výslechového manuálu Inbau a kol. a pomáhá vyslychajícím v působení na obviněného, který vypovídá lživě, vyvíjí odpor a jiným způsobem nespolupracuje. Výslech je zahájen úvodním dialogem s vyslychaným, kdy by měl vyslychající postupovat ostražitě a snažit se vytvořit příjemnou výslechovou atmosféru podporující dobrý průběh výslechové interakce. Poté následuje samotné vyšetřování. Cílem jeho použití je získat doznání i u takových osob, které tomu vzdorují. Nejdříve by se však měly eliminovat nevinné osoby a aplikován by měl být jen na skutečně podezřelé osoby, protože tento postup je zaměřen **výhradně na získání doznání**.¹⁴⁹

Výslechu předchází úvodní rozhovor, jehož podstatou je pokládání dotazů, které jsou sestaveny za účelem posuzování projevů chování vyšetřovaného a podle toho volba přístupu k němu. Vyšetřovatel by se při tom měl pečlivě soustředit na projevy chování vyslychaného, aby

¹⁴⁶ §104a zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁴⁷ RYBÁŘ, Miroslav, 2001, op. cit., str. 146.

¹⁴⁸ ZÁHORSKÁ, Jindřiška. *Psychologická intervence při vyšetřování trestných činů*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-236-2, str. 91.

¹⁴⁹ Blíže srov. GUDJONSSON, Gisli Hannes, 2003, op.cit., str.10-20.

tím odhalil, jak se odlišuje jeho chování při sdělování lži a pravdy. Výslech za použití Reidovy techniky je tedy zahájen pouze u osob, které jsou i nadále podezřelé ze spáchání předmětného trestného činu a existuje důvodné podezření, že během této úvodní části lhaly. Výslech se skládá z 9 dílčích kroků. Všechny kroky jsou charakteristické značnou psychickou manipulací a vytvářením tlaku na podezřelého, aby nepopíral spáchání činu a přiznal se¹⁵⁰ Postupy k tomu používané nastíním následovně.

Rozvíjení tématu (rámování situace)

Tento způsob ovlivnění vyslychaného s cílem přimět ho, aby podal pravdivou výpověď, spočívá v tom, že je vyslychaná osoba vyzvána k tomu, aby spolupracovala s orgány činnými v trestním řízení, čímž mu může být snížen vyměřený trest. Úmyslně není vůbec zmíněna možnost, že by byl nevinný a nedostal žádný trest. Vyslychanému podezřelému je pouze dáno na výběr, jestli bude spolupracovat a přizná se k vině, což vyústí v nižší sazbu trestu, nebo nebude spolupracovat a trest mu bude stanoven vyšší. Takto je k němu přistupováno s jasným cílem – eliminovat odpor a zvýšit šance na poskytnutí doznání se k trestnému činu. To má často za následek, že podezřelý vyhodnotí situaci tak, že opravdu bude lepší s přiznáním moc neotálet, protože přiznání se mu může přinést „menší zlo“ než zapírání.¹⁵¹ Pokud podezřelá osoba předmětný trestný čin opravdu spáchala, je to zajisté šikovný způsob, jak z něj přiznání a pravdivou výpověď dostat. Problém ovšem bezpochyby nastává, pakliže je osoba nevinná a je na ni vyvíjen nepatřičný tlak vedoucí v krajních případech i k tomu, že se přizná k něčemu, co vůbec neudělala (jak už jsem rozebírala v části o falešných přiznáních, může to být jak z důvodu selhání paměti a vsugerování si, že čin opravdu spáchala, tak i z důvodu, že se vystresuje a raději se přizná, aby už nemusela dále čelit tlaku ze strany vyšetřovatelů).

Maximalizace a minimalizace

Taktické postupy maximalizace a minimalizace se rámování velmi podobají. Maximalizace se opírá o myšlenku, že pokud je podezřelý varován před opravdu závažnými následky v případě nepřiznání se, raději zvolí variantu přiznat se a unikne těmto hrozným následkům. Opět je tato technika založena na tom, že je v něm vyvoláno povědomí o tom, že možnost nevinny tu zkrátka vůbec není. Minimalizace vyvěrá z opačného přístupu k podezřelému. Naopak mu je neustále vnucována důvěra a náklonnost ostatních. V jiných případech je mu zase nabízena pomoc

¹⁵⁰ Viz GUDJONSSON, Gisli Hannes, 2003, op.cit., str. 10-20.

¹⁵¹ Tamtéž.

vyšetřovatele, kdyby se doznal. Tato metoda si klade za cíl, aby v sobě podezřelý našel svědomí a přiznal se k trestnému činu ze strachu z morálních dopadů nepřiznání se.¹⁵²

Předkládání neexistujících důkazů

Může rovněž manipulovat s důkazy a vymýšlet si i existenci důkazů, které však vůbec nejsou reálné. Může dokonce dojít k jejich falšování, v mírnějších případech jen k jejich přehánění nebo jednostrannému výkladu ve prospěch viny podezřelého. Ten vlivem těchto manipulačních manévřů ztrácí sebejistotu hájit svou nevinu, stává se sugestivnější a často podlehne pro něj bezvýhodné situaci, kdy už nemá kapacitu na to se bránit a argumentovat ve svůj prospěch.¹⁵³

Účelem Reidovy techniky je získat doznání za každou cenu, aplikuje proto metody opírající se o značný nátlak na psychiku vyslychaného, kterým se snaží eliminovat jakýkoli jeho odpor a námitky, které se vyslychaný pokouší uplatňovat na svoji obhajobu. Tyto techniky jsou velmi kontroverzní a setkávají se s nemalou kritikou. Výrazně limitují možnost svobodné volby vyslychaného a v nejednom případě vedou k falešným doznáním. Dalším kritickým problémem je i to, že Reidova technika může paradoxně vyvolat zcela opačné reakce. Ve snaze zamezit odporu naopak vyvolá odpor ještě větší a vyslychaný zcela odmítá spolupracovat.¹⁵⁴

V následující části prezentuji další výslechové metody, které jsem vyhodnotila jako manipulativní, a které by tudíž podle mého názoru neměly být vůbec přípustné ve vyšetřování (některé jsou našim trestním řádem již výslovně zakázány).

5.4.2 Pokládání sugestivních otázek

Sugesci a sugestibilitu jsem popisovala již výše. Nyní se ji pokusím zakomponovat do této části a nastínit, jak sugestivní otázky a jednání orgánů činných v trestním řízení může dopomoci k pravdivé (ale bohužel i nepravdivé) výpovědi. Sugestivní otázky jsou tedy otázky nějakým způsobem zavádějící, návodné, obsahují v sobě očekávání, jak by na ně měl vyšetřovaný odpovědět. Často jsou to **otázky uzavřené**, což znamená, že na ně existuje jen uzavřený výčet možností, jak odpovědět, popřípadě dokonce pouhé dvě možnosti u otázek dichotomických.

¹⁵² Blíže srov. např. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op.cit., str. 78.

¹⁵³ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 320.

¹⁵⁴ Tamtéž.

Mohou to být třeba **otázky dvojité**, což jsou otázky, které mají dvě části a odpovědi na jednu z těchto částí se vypovídající zaplete i do druhé části, takřka nevědomky. Problematické jsou proto, že výrazně omezují kritické myšlení jedince a nedávají mu tolik prostoru pro svobodně učiněnou volbu.¹⁵⁵ Konkrétním příkladem sugestivní otázky může být například otázka: „Mělo auto, které kolem projelo, značku Audi?“ Trestní řád sugestivní otázky spolu s kapciózními otázkami zakazuje v §92 odst. 3.¹⁵⁶

5.4.3 Pokládání kapciózních otázek

Další formou nepřípustného jednání vyšetřovatelů při výslechu je pokládání kapciózních otázek. Kapciózní otázky jsou otázky **základné**, vystavěné na záměru klamat adresáta otázky. Obsahují v sobě implicitně nepravdivé nebo alespoň neprokázané informace. Jako konkrétní příklad bych uvedla otázku: „Jakými motivy jste byl veden při spáchání činu?“ v případě, že jeho vina není prokázána. Trestním řádem je u nás výslovně zakázáno klást kapciózní otázky. Takový výslech, u něhož došlo v podstatě k vynucení si kýžené odpovědi za pomoci kapciózních otázek, bude dále nepoužitelný jako důkaz v soudním řízení.¹⁵⁷

5.4.4 Manévr Borgů Lamda

Jedná se o výslechovou taktiku doporučovanou výslechovým manuálem Inbau et al. a poměrně zvláštní název této vyšetřovací techniky byl převzat ze seriálu Star Trek. Vychází z myšlenky, že jakýkoli kladený odpor je zbytečný a bude stejně překonán. Prostřednictvím této metody se dává vyšetřovanému najevo, že se nemá ani pokoušet lhát, jelikož lež bude v každém případě rozpoznána, tudíž jediná jeho možnost je spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení. V rámci uplatňování postupu Borgů se obvykle vyskytují i argumentace neexistujícími důkazy, popírání všeho, co podezřelý říká a nepřijímání žádných jeho podnětů, námitek a

¹⁵⁵ Blíže srov. např. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 29-35.

¹⁵⁶ §92 odst. 3 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁵⁷ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 1999. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-572-8, str. 426-427.

argumentů. Vyšetřovatel tak může jednostranně odmítat jakoukoli argumentaci, které vyšetřovaný uplatňuje ve snaze obhajovat svoji nevinu.¹⁵⁸

5.4.5 Manipulativní apelování na svědomí podezřelé osoby

Tuto výslechovou metodu jsem uvedla mezi nepřijatelnými z důvodu, že lítost a morální podpora poskytnutá osobou vyšetřovatele je pouze účelová, předstíraná, s jednoznačným záměrem získat doznání podezřelého, na rozdíl od metody zdánlivě podobné (viz morální podpora, pochopení a psychologická omluva trestného činu), kde to vyšetřovatel zamýšlí upřímně a s dávkou skutečné nefalšované empatie. Stejně jako u její eticky přijatelné verze je tato metoda použitelná pouze omezeně, a to u emočních pachatelů, tedy těch, kteří mají výčitky svědomí a spáchání činu popřít i litují. Účinek je rovněž pravděpodobnější, pokud byl mezi obětí a pachatelem nějaký bližší vztah.¹⁵⁹

5.4.6 Zhodnocení Reidovy techniky a postupů jí blízkých

Myslím si, že Reidova technika a další manipulativní techniky mohou být velmi nebezpečné zejména u nevinných osob, které si vlivem manipulace v takové extrémně stresující situaci mohou vytvořit falešné vzpomínky a přestat věřit ve svoji nevinu. Zároveň takový způsob výslechu nápadně připomíná sugestivní a kapciózní otázky, které jsou explicitně v rozporu s naším trestním řádem. Hlavním problémem je podle mého názoru to, že jsou tím popírány některé zásady, na kterých je české trestní procesní právo vystavěno, zejména zásada materiální pravdy a zásada presumpce nevinny. Podle principu materiální pravdy popsaného v §2 odst. 5 TŘ by měly „*orgány činné v trestním řízení postupovat v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí*“.¹⁶⁰ To v praxi znamená, že by se mělo usilovat o zjištění skutečné pravdy a měly by se podporovat důkazy nasvědčující v jeho prospěch i neprospěch. Zásada presumpce nevinny je definována v §2 odst. 2 trestního řádu: „*Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se*

¹⁵⁸ Viz BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 90-92.

¹⁵⁹ Blíže srov. BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 116-117.

¹⁶⁰ §2 odst. 5 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

*vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.*¹⁶¹ Za použití obdobných praktik je k podezřelému, který ještě nebyl obviněn, přistupováno, jako by už obviněn byl.¹⁶²

¹⁶¹ §2 odst. 2 zákona č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁶² Srovnej obdobně Inbau et al. (1986) – Interrogation Technique A2 OCR Psychology Revision FORENSIC [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IMCsZ9uZulM>.

6. Zvláštní metody detekce lži

6.1 Metody založené na fyziologické detekci lži

Koncept fyziologické detekce lži je založen na skutečnosti, že vysoká míra stresu přítomná při strachu z prozrazení lži, vyvolává **změnu některých fyziologických reakcí** našeho organismu. Mezi tyto reakce patří například vodivost kůže nebo krevní tlak.¹⁶³

Původ fyziodetekčního vyšetření v odhalování lži můžeme spatřovat již ve starověké Číně, v antickém Římě nebo na Blízkém Východě. Měřil se například puls a tlak osoby, u které měli podezření ze lži. Někde dokonce hleděli na to, jestli se jedinec začervenal při určitých kritických otázkách. O skutečném rozvoji této detekční metody lze však mluvit až mnohem později a pojí se se jménem italského psychiatra a kriminologa Cesara Lombrosa v 19. století, kdy použil první přístroj sloužící k identifikaci lži. V počátcích 20. století následoval V. Benussi, taktéž italského původu, který se zabýval respiračními změnami při procesu lhaní. S měřením hodnot krevního tlaku a tepové frekvence vešel ve známost italský fyziolog A. Mosso. Fyziologické reakce, které byly ve spojitosti se lží registrovány, byly dokonce mimo jiné i průsvit cév, svalové napětí, sekrece slin apod. V současnosti se u nás fyziodetekční vyšetření uskutečňuje dvěma způsoby, pomocí **polygrafu a hlasové analýzy**.¹⁶⁴

6.1.1 Detektor lži

Nejznámější metodou (nýbrž nikoli jedinou) založenou na fyziodetekci lži je **polygraf**, známý také jako detektor lži. Je založen na metodě **asociačního experimentu**.¹⁶⁵ „*Vyšetřované osobě jsou v laboratorních podmínkách prezentovány určité podněty a zaznamenávají se její fyziologické reakce, které vznikají v důsledku asociačních spojů tvořících základ fungování paměti.*“¹⁶⁶ Jeho fungování si lze představit tak, že jsou vyšetřované osobě měřeny fyziologické změny doprovázející emoční stavy při předkládání stimulů. Měřenými veličinami jsou **krevní tlak, srdeční tep, respirační frekvence a kožně galvanická reakce**, kterou si můžeme představit

¹⁶³ Blíže srov. např. STRAUS, Jiří a Miroslav NĚMEC. *Teorie a metodologie kriminalistiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-214-1, str. 242-250.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Asociace si pro tyto účely můžeme vysvětlit jako pocity nebo myšlenky vyvolané na základě určitého podnětu.

¹⁶⁶ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 401.

jako vodivost kůže. Presentovanými podněty jsou při vyšetřování trestného činu vlastně otázky relevantní k vyšetřovanému činu a následně se po jejich položení pozoruje fyziologická reakce vyšetřovaného. Předpokládá se přitom, že určité otázky, na které zná pravdivou odpověď, ale nechce ji prozradit, v něm evokují větší stres a změnu klíčových fyziologických procesů. Slovní odpověď přitom není podstatná, kardinální je právě fyziologická reakce, kterou nelze na rozdíl od verbální odpovědi ovládnout vůlí.¹⁶⁷

Pro účely fyziodetekčního vyšetření prostřednictvím polygrafu se sestavuje set otázek, které zahrnují jak **otázky kritické** (ty, u nichž se předpokládá změna fyziologických reakcí), otázky kontrolní (ty se využívají k posouzení reakcí vyšetřovaného), relevantní otázky (mají souvislost s projednávaným trestným činem) a irelevantní otázky (netýkají se jádra vyšetřování a zná se správná odpověď).¹⁶⁸

U nás byla existence a možné použití fyziologické detekce lži v soudní praxi poprvé zaznamenána až někdy kolem roku 1940. Tato metoda byla prováděna především v Kriminologickém ústavu, spolu s dalšími kriminalistickými metodami sloužícími k detekci lži. Nejvyšší soud ve svém stanovisku z roku 1993 používání fyziodetekce jako metody využívané u výsledku povolil, ale pouze za splnění určitých striktně vymezených podmínek. Mezi ně patří to, že musí jít pouze o závažné trestné činy, u méně závažné trestné činnosti polygraf připuštěn nebyl. Vyšetřovaná osoba rovněž musí explicitně potvrdit, že se takovému vyšetření rozhodla podrobit **dobrovolně** a nebyla k tomu donucena. Dokonce se tato zásada projevuje i v tom, že je ze strany vyšetřovaného kdykoli možné vyšetřování polygrafem ukončit; nemusí přitom uvést ani důvod, proč trvá na ukončení vyšetření. Kdy se podle statistik používá fyziodetekce lži v České republice nejvíce? Statistika ukazují, že v případech trestných činů vraždy či jiných násilných trestných činů jako je znásilnění.¹⁶⁹

Dalším předpokladem, který považují za důležité zmínit, je také to, že následně se k výsledkům vyšetření nesmí přistupovat jako k důkazu, ale pouze jako komplementárnímu prvku v rámci komplexního důkazního materiálu. Výsledky fyziodetekčního vyšetření tedy postrádají hodnotu důkazu, který by mohl být použit při rozhodování o vině a trestu.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Viz ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 401-402.

¹⁶⁸ STRAUS, Jiří a Miroslav NĚMEC, 2009, op.cit., str. 255.

¹⁶⁹ Blíže srov. např. MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op.cit., str. 117-119.

¹⁷⁰ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR z 25.3.1992 č. 8/1993 Sb. rozh. tr., sp. zn. 6 To 12/92.

Použitelnost polygrafu je omezená tím, v jakých případech prostřednictvím něho lze vyšetřovat. Je to limitováno nejen výše uvedenými přísnými podmínkami, ale rovněž tím, jaké případy jsou posuzovány jako vhodné k použití detektoru lži. Detektor lži se nedoporučuje používat u duševně nemocných jedinců, osob se závislostí na psychoaktivních látkách nebo u osob s disociální poruchou osobnosti, protože naměřené hodnoty by mohly být velmi zkreslené. Osoby trpící disociální poruchou osobnosti obvykle nepocítují některé emoce běžným způsobem jako jiní lidé, například pocit viny při lhaní, proto by na polygraf nemuseli reagovat očekávaným způsobem. Jeho využití je vhodné zejména v případech, kdy už jsou apriori k dispozici jiné důkazy vypovídající o vině a pomocí polygrafu to má být ověřeno nebo například v případě záměru ověřit si pravdivost doznání, které se vyšetřovateli jeví jako nepravdivé. Měl by se používat tedy spíše komplementárně.¹⁷¹ Vyšetření za pomoci detektoru lži však mělo podíl na rozklíčování nejednoho případu trestné činnosti. Z medializovaných případů můžeme jmenovat například vraždy manželů Stodolových nebo případy orlických vražd, kdy vyšetření polygrafem podstoupil jeden ze spolupachatelů Ludvík Černý.¹⁷²

Detektor lži tedy registruje změny ve fyziologických hodnotách v našem těle. Ty jsou reakcemi na dynamiku emočních stavů v závislosti na položených otázkách. Reaguje tedy zejména na známky stresu a nervozity, které se objeví po nějaké kritické otázce. Nervózní však může být i nevinná osoba, pakliže v ní daná otázka evokuje nervozitu (to je přece u situací jako je výslech naprosto pochopitelné). Je dokonce možné polygraf obelstít, aby vykazoval údaje ve prospěch dotyčného jedince. Proslýchá se o manévrech spočívajících v kousnutí do jazyka nebo o fintě špendlíku v botě, kterým se píchne při každé položené otázce. Dalším problémem jsou pochopitelně případy zkušených lhářů, kteří mají lhaní natolik zautomatizované, že v nich neevokuje takové emoční změny, které by je při vyšetření polygrafem prozradily.¹⁷³

Shrňme si nyní poznatky o detektoru lži. Metoda vyšetřování za pomoci polygrafu je metodou hodnocenou a přijímanou velice kontroverzně. Důvodem je to, co jsem rozepisovala již v části o neverbálních signálech při lhaní a v předchozím odstavci. Známky stresu bývají patrné u

¹⁷¹ Viz ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004, op.cit., str. 402-403.

¹⁷² SRNKOVÁ, Petra. Detektor lži – 30 let slouží české policii. In: Policie. cz [online], 7.2.2011 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/detektor-lzi-30-let-slouzi-ceske-policii.aspx>.

¹⁷³ Detektor lži: Jak funguje a jak ho oklamat? In: EuroZprávy.cz [online], 9.9.2017 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://eurozpravy.cz/veda-a-technika/technika/200753-detektor-lzi-jak-funguje-a-jak-ho-oklamat/>.

vyslýchaných osob téměř nezávisle na tom, jestli je osoba vinná či ne. Pomoci může fyziologická detekce lži pouze velmi omezeně, lze se o ni opírat pouze v kombinaci s dalšími metodami, za existence jiných důkazních prostředků a v celkovém kontextu. Řekla bych, že užitečná může být trochu pro lepší orientaci například v tom, které dotazy vzbuzují ve vyslýchaném větší nervozitu či jako pomůcka pro další postup apod., ale zcela jistě nelze vyvozovat závěry o vině pouze z údajů zjištěných prostřednictvím těchto metod.

6.1.2 Hlasová analýza

Obdobou polygrafu, která se začala později také uplatňovat ve vyšetřování trestné činnosti, je hlasová analýza. Svým způsobem je podobná detektoru lži v tom, že její podstatou je zaznamenávání fyziologických reakcí vyšetřovaného jedince. Hlasová analýza přitom měří změny v kmitání hlasivek pod vlivem stresu a jiných emocí spjatých se lhaním u vyšetřované osoby.¹⁷⁴

Udává se, že prostřednictvím matematických operací je možno rozpoznat až 150 různých hodnot emočních stavů v hlase zkoumané osoby. Zaregistrovat tak lze nejen stres a obdobné emoce, které můžeme očekávat při lhaní, ale i jiné emoce jako radost. Z hlasu lze zjistit mimo jiné i to, že daná osoba pravděpodobně něco zatajuje nebo známky frustrace či sympatií k jiné osobě. S aktem lhaní při hovoru se pojí obvykle i pociťování viny, kterou je taktéž možno pomocí hlasové analýzy registrovat.¹⁷⁵

Tato metoda je však validní pouze v omezené míře, neboť nevykazuje správné hodnoty ve všech případech a někdy se zmýlí. Navíc, je zřejmé, že její využití bez explicitního souhlasu vyšetřované osoby by se mohlo dostat do rozporu s etickými pravidly.¹⁷⁶

6.1.3 Sérum pravdy

Další metodou založenou na fyziologii lidského těla, která slouží k identifikaci lži, je takzvané sérum pravdy. Jedná se o látku, která je určena k podání osobě produkující lživou výpověď za účelem donucení k přiznání pravdy. Sérum pravdy je tvořeno látkou patřící do skupiny

¹⁷⁴ LEO, Richard A. *Police interrogation and American Justice*. Cambridge Mass: Harvard University Press, 2008. ISBN 978-0-674-02648-3, str. 91.

¹⁷⁵ KRAMULOVÁ, Daniela. Emoce v hlase neschováš. In: *Časopis Psychologie* [online], 16.12.2013 [cit. 2020-04-11]. Dostupné z: <https://www.screening-solutions.com/casopis-psychologie-emoce-v-hlase-neschovas>.

¹⁷⁶ Tamtéž.

barbiturátů¹⁷⁷ a má na svědomí to, že osoba, které je podáno, se stane velmi hovornou a přestane jí činit potíže se svěřovat se vším, co jí vytane na mysli. To je podpořeno domněnkou, že po požití je pravděpodobnější, že bude následně vypovídat pravdu a nebude se jí snažit skrýt. Původ této fyziologické metody lze spatřovat v metodě zvané narkoanalýza, což je metoda s charakterem psychoterapie. Využití této forenzní metody se poprvé uskutečnilo ve dvacátých letech 20. století. V té době bylo sérum pravdy aplikováno výhradně k závěrečnému ověření viny u již odsouzených pachatelů, ale později se začala tato látka zneužívat i k jiným účelům. Často bylo užíváno se záměrem vynutit si na vyšetřovaném přiznání k trestnému činu zcela bez ohledu na to, zda trestný čin skutečně spáchal či ne. Efekt, na kterém vyšetřovatelé stavěli, byl ten, že vyšetřovaná osoba po aplikaci látky neměla reálnou představu o tom, kolik toho o sobě doopravdy řekla, takže se následně raději přiznala (a mnohdy i v případě nevinny). Postupem času začalo být používání séra pravdy zpochybňováno, protože se občas stávalo, že se pod vlivem této látky přiznávali i nevinní, a naopak ti vinní byli vůči ní resistantní a nic na sebe neprozradili. Ve většině zemí v Evropě a Americe je tato metoda právními řády zcela vyloučena pro svoji velmi kontroverzní povahu (a rovněž své nejisté účinky), ale stále existují země, které sérum pravdy při výslechu využívají. Mezi ně patří například Indie.¹⁷⁸

Je to samozřejmě velmi kontroverzní problematika, která v právních systémech obecně nebývá přípustná. Já osobně si myslím, že něco takového by samozřejmě vůbec nemělo být právním řádem dovoleno, protože je to přílišný zásah do soukromí jedince a porušuje to základní lidská práva a svobody, především právo na soukromí a nedotknutelnost osoby, jak stanoví článek 7 odst. 1. Listiny základních práv a svobod.¹⁷⁹

6.1.4 Další metody založené na fyziologických reakcích

Alternativní novodobou technologií uplatňovanou u rozpoznávání lži je i termosnímkování obličeje, které je založeno na sledování změn v obličeji vlivem prokrvení některých jeho částí z důvodu emočních vlivů přítomných při lhaní, avšak tato metoda zatím v praxi nefiguruje. Další metodou, která je založena na fyziologii lidského těla, jsou zobrazovací metody sledující aktivitu

¹⁷⁷ Barbituráty jsou látky, které utlumují činnost CNS.

¹⁷⁸ LEO, Richard A., 2008, op.cit., str. 89-91. Současně také MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str.84-87.

¹⁷⁹ Čl. 7 odst. 1 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

mozku (fMRI), ale zatím byla pouze testována v laboratořích a uplatnění v praxi rovněž doposud nenašla.¹⁸⁰ Metodou fMRI je možné odlišit aktivitu mozku u těch, kteří si určité skutečnosti opravdu nepamatují a u těch, kteří paměťové výpadky pouze předstírají. Studie v této problematice byla provedena na Univerzitě v Hong Kongu.¹⁸¹

6.2 Počítačový software pro dešifrování lži

Pokud hovoříme o počítačovém softwaru užívaném pro dekódování lži, máme tím na mysli systém založený na **lingvistické analýze psaných projevů**. Tento počítačový program je známý pod názvem LIWC. Provádí analýzu psaného textu (zaznamenaná výpověď dotyčné osoby v písemné podobě), přičemž dovede spočítat například četnost výskytu určitých slov v textu. Přesnost rozpoznání lži prostřednictvím LIWC se uvádí dokonce nad 70%.¹⁸²

Čím jsou tedy projevy podle tohoto programu obzvlášť typické? Jsou typické zejména nadužíváním negativních slov a formulací a odosobněným dojmem (o tom jsem se již zmínila v části o verbálních signálech lhaní), ale také menším množstvím slov jako ale, bez apod. (a naopak větším množstvím sloves vyjadřujících pohyb, například utíkat, vyrazit aj). I toto má podle mého názoru souvislost s mírou kognitivního zpracování vynaloženého při lhaní. Vylučovací spojky souvětí mohou poněkud komplikovat, takže by se kognitivní námaha mohla zvýšit, naopak pohybová slovesa moc úsilí nevyžadují a jsou v řeči spíše prostým elementem.¹⁸³

S problematikou počítačového softwaru určeného k detekci lži souvisí užití rukopisu, což slouží rovněž k rozpoznání lži. Tento softwarový program se jmenuje ComPET. Zastánci této metody tvrdí, že lživý a pravdivý psaný projev se od sebe liší i co se týče podoby písma, přičemž podle nich právě ten lživý projev je díky vyšším kognitivním nárokům obvykle méně pravidelný.¹⁸⁴

¹⁸⁰ BOUKALOVÁ, Hedvika, 2012, op. cit., str. 71.

¹⁸¹ LEE, Tatia M.C et al. Lie Detection by Functional Magnetic Resonance Imaging. In: *Human Brain Mapping 15* [online], 2002, str. 157-164 [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hbm.10020>.

¹⁸² MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str.102-104.

¹⁸³ WILLIAMS, S.M. et al. Is the truth in your words? Distinguishing children's deceptive and truthful statements. In: *Journal of Criminology* [online], 2014, str. 1-9 [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.hindawi.com/journals/jcrim/2014/547519/>.

¹⁸⁴ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka, 2015, op. cit., str.102-104.

6.3 Detektor lži ve vyšetřování v oblasti Latinské Ameriky

Latinská Amerika¹⁸⁵ je pro většinu z nás oblastí spíše neznámou. Poznatky o ní má převážná většina z nás spojené zejména s filmy či politickými a historickými souvislostmi. Jelikož bych se do některých zemí ráda podívala na nějakou pracovní stáž a zužitkovala svou znalost španělštiny a portugalštiny, rozhodla jsem se poskytnout stručný exkurz do problematiky vyšetřování trestné činnosti právě v této oblasti.

Vzhledem k tomu, co obecně víme o tamějších politických režimech vyznačujících se nestabilitou a autoritářským charakterem (u některých zemí je to otázkou minulosti, u některých zemí stále přetrvává), mohli bychom asi předpokládat, že i zásady trestního práva by mohly být poněkud odlišné. Co se týče způsobů odhalování a vypořádávání se se lživou výpovědí, jako první mě napadlo zajímat se o to, jak jsou tam přijímány některé kontroverzní metody. Na mysli mám kupříkladu fyziologickou detekci lži a jiné metody, u nás právně přípustné pouze s výhradou splnění striktně stanovených podmínek. Rozhodla jsem se tudíž pokusit se vypátrat něco o tom, jak se k této problematice staví státy Latinské Ameriky.

V Brazílii soudy rozhodly jednoznačně tak, že výsledky vyšetření polygrafem nemohou být důkazem platným v trestním řízení a také validita jím naměřených hodnot je výrazně nejednoznačná, tudíž nelze nikoho donutit, aby vyšetření polygrafem absolvoval. Právní řád s detektorem lži jakožto důkazním prostředkem nepočítá, tudíž ho nelze jako důkazní prostředek použít. Argumentace je v brazilském trestním právu procesním založena na následující myšlence: *„Velmi inteligentní osoby mívají často pochybnosti o určitých otázkách, ať už ve spojitosti s použitím slov nebo konstrukcí vět. Toto přináší různé důsledky pro testované parametry: pochybnosti jsou příčinou duševního stresu. Pokud se vyslýchaný necítí zcela jistý ohledně užívaných formulací, detektor lži může mylně určit, že vyslýchaný lhal.“*¹⁸⁶

Podobné stanovisko k věci zaujímá i Kolumbie. I zde byl detektor lži zařazen mezi nepoužitelné důkazní prostředky v trestním řízení a je považován za metodu velmi kontroverzní. Argumentace zde je založena na nám známé myšlence, že detektor lži zaznamenává dynamické

¹⁸⁵ Latinská Amerika je oblast od USA směrem na jih zahrnující jak země Střední Ameriky, tak Jižní Ameriky.

¹⁸⁶ GUBERT, Maria Victória Jaeger. Impossibilidade do uso do polígrafo no processo penal brasileiro. In: emporiiodireito.com.br [online]. 19.1.2016 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://emporiiodireito.com.br/leitura/impossibilidade-do-uso-do-poligrafo-no-processo-penal-brasileiro>.

změny v emocích na fyziologickém podkladu a nerozlišuje, z jakého důvodu takové změny nastaly. Nediskriminuje, zda v nás jen určitý podnět vyvoval nadměrný stres a nervozitu, nebo se jedná o skutečně kritický stimul, na který následně podáváme lživou odpověď. Z tohoto důvodu kolumbijské soudy rovněž nepřipustily polygraf jako důkazní prostředek v trestním řízení. Je to ale sporná otázka, neboť v právním řádu je stanoveno, že důkazními prostředky mohou být důkazní prostředky jmenovitě stanovené, ale taktéž není vyloučeno použití jiných, nevyjmenovaných důkazních prostředků, v souladu se zásadami použití obdobných prostředků a za předpokladu, že nebudou porušována základní procesní práva účastníka. Toto ustanovení by tedy příznání povahy důkazního prostředku u polygrafu nevylučovalo, avšak vzhledem k tomu, že validita jím naměřených hodnot je velmi diskutabilní (a to z důvodů, že měří pouze fyziologické reakce vyšetřovaného svědčící o nervozitě, nikoli to, zda byl předmětný čin doopravdy spáchán), důkazní hodnotu zde polygraf nemá. Rovněž se argumentuje tím, že je zde nepochybný zásah do důstojnosti a svobody vyšetřované osoby. I zde tedy stejně jako v České republice má pouze pomocnou, podpůrnou funkci u vyšetřování trestných činů.¹⁸⁷

V některých latinskoamerických zemích je ovšem přístup k polygrafu poněkud odlišný a vyšetření prostřednictvím detektoru lži představuje legální důkazní prostředek v soudním řízení. V Panamě je stejně jako u nás dobrovolné, zda vyšetřovaný podstoupí fyziodefekční vyšetření polygrafem, ale pokud k tomu svolí, lze ho na rozdíl od naší právní úpravy zařadit mezi použitelné důkazy v trestním řízení. Panamským trestním řádem je dokonce stanoveno, že pokud dotyčná osoba vyjádří své svolení a je polygrafem vyšetřena, je obligatorní jej dále v této věci použít. Je však nutné zachovávat určité principy, na kterých je panamské trestní právo založeno, například presumpci nevinu a další nezbytné předpoklady, za kterých je možné fyziodefekční vyšetření aplikovat.¹⁸⁸ Stejně tak v Guatemale je jako nutná podmínka vyžadován explicitní souhlas podezřelého, nesmí být tedy k vyšetření donucen. Musí se jednat o rozhodnutí dobrovolné a

¹⁸⁷ HERNÁNDEZ VILLAMARIN, John Alexander y Lady Johana, MAHECHA LIZARAZO. *Uso del polígrafo como elemento probatorio en los procesos penales* [online]. Bogota D.C., 2016 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://repository.unimilitar.edu.co/bitstream/handle/10654/14673/MahechaLizarazoLadyJohana.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Diplomová práce. Universidad Militar Nueva Granada – Facultad de derecho. Srov. obdobně GÓMEZ PAVAJEAU, Carlos Arturo y FARFÁN MOLINA, Francisco Javier. El polígrafo y su utilización como acto de investigación en el derecho sancionatorio. In: *Derecho penal y criminología* [online], 35 (98), 2014, str. 131-179 [cit. 2020-04-19]. Dostupné z: <https://revistas.uexternado.edu.co/index.php/derpen/article/view/4156/0>.

¹⁸⁸ FIGUEROA, Edgar Enrique. Tras la década del polígrafo. In: *LaPrensa* [online]. 17.3.2008 [cit. 2020-04-18]. Dostupné z: https://www.prensa.com/politica/decada-poligrafo_0_2248275216.html.

informované, musí být o takovém postupu důkladně poučen orgány činnými v trestním řízení, nicméně výstup z vyšetření detektorem lži zde slouží jako důkaz.¹⁸⁹

Závěrem této kapitoly bych ráda podotkla, že podle poznatků, které jsem tímto stručným exkurzem do Latinské Ameriky získala, se kromě určitých zemí (zejména tedy Panamy a Guatemaly, ale vzhledem ke komplexnosti tématu a množství států tvořících Latinskou Ameriku nevyklučuji, že takových zemí může být i více) je stanovisko k detektoru lži jako možnému důkaznímu prostředku v trestním řízení vcelku analogické jako v České republice a většině evropských zemích. Polygraf je tam možné využívat, pokud jsou splněny přísně stanovené podmínky, za nichž je možné ho ve vyšetřování aplikovat. Mezi nimi bych vyzdvihla především nutnost souhlasu dotyčného. Avšak postrádá důkazní hodnotu v následném řízení, a to z důvodů jeho kontroverzní validity, kdy po vyšetření prostřednictvím polygrafu nelze bez dalšího jednoznačně říci: „Ano, dotyčná osoba lže a skutek doopravdy spáchala.“ Může však mít doprovodnou hodnotu k jiným přijatelným důkazům. Panama a Guatemala však podle zdrojů, se kterými jsem pracovala, vyšetření polygrafem připouští jako legální důkazní prostředek, který je po jeho aplikaci dokonce nutné za důkaz považovat. I tyto země však trvají na tom, že musí být dodrženy určité zásady. Otázkou však zůstává, zda v takových zemích vyznačujících se nestabilním politickým režimem apod., se psané právo skutečně těší i aplikaci v realitě a nejsou v tomto ohledu porušována psaným právem garantovaná procesní práva.

¹⁸⁹ SARTORIO, Guillem. El polémico uso del polígrafo en la seleccin del personal. In: BBC Mundo [online]. 22.4.2011 [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: https://www.bbc.com/mundo/noticias/2011/04/110412_trabajos_sin_mentiras_poligrafo_2_pl. Současně také GÓMEZ PAVAJEAU, Carlos Arturo y FARFÁN MOLINA, 2014, op.cit., str.131-179.

Závěr

Lživá výpověď je nesmírně komplexní téma a je pochopitelné, že se nejedná o jev, který lze snadno eliminovat. Sdělování lži se bude u výslechu objevovat stále, ale úspěšnost v jeho odhalování a následného vypořádání se s tím může být různá. Potýkáme se zde s řadou problémů. Zaprvé, není zcela jednoznačné, co lze jako lež označit a co za lež považovat nebudeme. Existuje řada různých definic lži a i při jasném stanovení kritérií, jak lež vymežit, bude stejně nejvíce záležet na kontextu, ve kterém se lež objeví. A co například takové zatajování pravdy nebo dětská fantazijní produkce?

Každý z nás by si někdy přál být schopen lež v komunikaci s ostatními jednoduše odhalit. Je však zřejmé, že rozpoznání lži může být někdy takřka nadlidský úkon, a to zejména z důvodu, že neexistuje žádný generalizovaný postup, jak lež odhalit. Je nespočetné množství intervenujících proměnných, které identifikaci lži ovlivňují, a i zde proto záleží na každém individuálním případě. Liší se způsoby chování při procesu lhaní u lhoucí osoby, liší se však rovněž i schopnost lež detekovat u adresáta sdělení. Představa, že lháře prozradí neustálé sahání si na nos, zakrývání si úst a nervózní pošlapování a vyhýbání se očnímu kontaktu, je představa spíše lichá. Samozřejmě, v některých případech tato hypotéza opravdu platí, ale co potom případy zkušených lhářů, kteří dovedou bravurně ovládat svou řeč těla a lhaní jim vlastně už ani nezpůsobuje žádný signifikantní stres? Nebo co osoby, které inklinují k úzkostným stavům a nervózně působí při každém stresujícím rozhovoru, o výslechu ani nemluvě? Poměrně spolehlivým indikátorem lži v neverbální rovině však může být změna projevu chování po určitém klíčovém podnětu, tedy zpravidla nějaké kritické otázky.

S verbálními projevy chování to vypadá o něco nadějněji, obecně lze vysledovat určité rozdíly mezi pravdomluvným a lhářem ve vyjádřeních. Mezi verbální signály lži se řadí například zásadní porozumění všemu, o čem hovoří (jedinec se bojí dát najevo zmatenost, aby se nezamotal do své lživé konstrukce a neprozradil se tak), sporadický výskyt jakýchkoli komplikací (i ty by mohly poukázat na nejistotu v jeho projevu), konstantní ulpívání na určitých skutečnostech, nevybočování z tématu a zřídka poskytování irelevantních informací, nízká originalita výpovědi (spíše odosobněný projev plný abstraktních výrazů), kratší a málo propracované věty apod. To vše má souvislost se zvýšeným zapojením kognitivních procesů, které je charakteristické pro akt lhaní. Emoce strachu z prozrazení zde hraje velkou roli.

Důležité je při detekci lži soustředění se na celý kontext a neposuzování signálů jednotlivě. Je potřeba zaměřit se nejen na projevy v komunikaci, ale rovněž na jiné okolnosti, které jsou v předmětném případě k dispozici a mohly by být nápomocné v odhalení lži, například jiné

výpovědi a další důkazy. To je však ještě zatěžováno tím, že ne každá nepravdivá výpověď je automaticky výpovědí lživou. Je poměrně časté, že si jedinci nepamatují událost přesně, něco zapomenou a mezeru v paměti nahradí něčím jiným a nebude to hned znamenat, že úmyslně lžou. Navíc, výslech je pro velkou většinu vyslychaných stresující událostí, kdy jejich rozpomínání se bývá ještě komplikováno emocí stresu a mnohdy i sugestivním působením vyšetřovatelů, kteří se je snaží dovést ke kýžené odpovědi.

Rozpoznat lživou výpověď od té pravdivé je jedna věc, její následné překonání je věc další. I to je pochopitelně velmi obtížný úkol ovlivněný mnoha faktory. Existují doporučené taktické postupy, jejichž prostřednictvím lze lživému vypovídání zamezovat a odstraňovat ho, ale je logické, že ne vždy jsou stoprocentně účinné a neplatí na každého stejným měřítkem. Proto je velmi důležité neaplikovat paušální přístup a přistupovat ke každému s vědomím jeho zvláštností. Jinak přistupujeme k dětem, starším lidem, obviněným s disociační poruchou osobnosti apod. U pachatelů, u kterých si můžeme povšimnout známek lítosti po spáchání trestného činu, je potřeba cílit úplně jiným směrem než u pachatelů, kteří si za spácháním činu pevně stojí a nelitují ho. Různé taktiky však volíme i na základě individuální odlišnosti každého jedince a to nelze posoudit, dokud s danou osobou nepřijdeme do styku. Je potřeba být připraven strategii pružně měnit, pokud aktuálně uplatňovaná nezabírá či má opačný efekt. Je také důležité snažit se s vyslychaným jednat korektně a neskouznout k manipulativním technikám, které by popíraly procesní práva vyslychaného.

Myslím si, že jedním z problémů ve vyšetřování trestné činnosti by mohlo být to, že někteří vyšetřovatelé podceňují přípravu před výslechem. Přitom důkladné prostudování spisu a seznámení se s případem je základní kámen úspěchu i v předcházení lživé výpovědi, jelikož je snazší lživé výpovědi předcházet, než se s ní poté muset vypořádat. Dalším potenciálním problémem může být právě výše rozebíraný generalizovaný přístup. Je nezbytné, aby pro korektní vedení výslechu byl vyslychající schopen empatie, tedy vcítění se do role vyslychaného, uměl dobře jednat s lidmi a dokázal uplatnit individuální přístup ke každému jedinci. Neúčelné je pak ulpívání na taktických postupech, které v dané situaci zcela evidentně nefungují a někdy mají spíše obrácený efekt. Je jasné, že umění jednat s lidmi a schopnost empatie se nedají úplně naučit a jsou částečně vrozené, ale je mýtem, že se na nich nedá vůbec pracovat. Určitě by nebyla na škodu různá školení vyšetřovatelů v tom, jak je možné lež rozpoznávat, jak jednat s lživě vypovídajícími apod. Myslím si, že spousta vyšetřovatelů nemusí mít dobré povědomí o tom, jak se lží u výslechu vlastně naložit.

Zajímavým podnětem k zamyšlení může být i, pokud vyjdeme z myšlenky Vrije, že větší pravděpodobnost povšimnutí si lži v projevu má nezúčastněný pozorovatel než vyšetřovatel, který je plně soustředěn na kladení dotazů, a nemá tudíž tolik prostoru na pozorování jiných aspektů. Proto si myslím, že není od věci myšlenka, že by u výslechu mohla být přítomna další osoba, která by se soustředila výhradně na posuzování věrohodnosti výpovědi.

Od věci by nemusely být ani různé workshopy zaměřující se na sebepoznání osob vystupujících ve vyšetřování trestné činnosti. Vycházím z poznatku, že porozumění sobě samotnému vede obvykle k lepšímu porozumění ostatních jedinců. Svůj názor opírám rovněž i o výsledky výzkumu ohledně Deception general ability, který jsem nastínila v části o detekci lži z pozice adresáta. To je založeno na myšlence, že lepší poznání vlastního aktu lhaní může být nápomocné v rozpoznávání lži u jiných.

Seznam použitých zkratk

TŘ – trestní řád

TZ – trestní zákoník

PTSD – Posttraumatická stresová porucha

USA – Spojené státy americké

CNS – centrální nervová soustava

fMRI – Funkční magnetická resonance

LIWC – Linguistic Inquiry Word Count

ComPET – Computerized Penmanship Evaluation Tool

Seznam použitých zdrojů

1 Seznam použité literatury

BOUKALOVÁ, Hedvika. *Interakce a komunikace ve vyšetřování trestné činnosti z pohledu psychologie*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. ISBN 978-80-7308-409-7.

BOUKALOVÁ, Hedvika a Ilona GILLERNOVÁ. *Některé podmínky pro efektivní vyšetřování trestných činů*. Pražské sociálně vědní studie. Praha: FSV UK, Smetanovo nábřeží 6, Praha 1, 2008. ISSN 1801-5999.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-86-4.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-73-3.

GUDJONSON, Gisli Hannes. *The psychology of Interrogations and Confessions*. West Sussex: Wiley, 2003. ISBN 0-471-49136-5.

LEO, Richard A. *Police interrogation and American justice*. Cambridge Mass: Harvard University Press, 2008. ISBN 978-0-674-02648-3.

MLEZIVA, Emil. *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4.

MOSTON, Stephen. From denial to admission in police questioning of suspects. In: DAVIES, G., LOYD-BOSTOCK, S., MC MURRAN, M., WILSON, C. (Eds.), *Psychology, law and criminal justice: international developments in research and practice* (91-99). Berlin: Walter De Gruyter, 1996. ISBN 3-11-013858-1.

MUSIL, Jan, Zdeněk KONRÁD a Jaroslav SUCHÁNEK. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2004. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-7179-878-9.

MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 1999. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-572-8.

MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5472-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1 (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. 2., podstatně rozš. vyd. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-80-7439-056-2.

NĚMEC, Miroslav. *Kriminalistická taktika pro policisty*. Praha: EUROUNION, 2004. ISBN 80-7317-036-1.

PORADA, Viktor. *Kriminalistika: (úvod, technika, taktika)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-038-3.

RYBÁŘ, Miroslav. *Základy kriminalistiky: (vybrané kapitoly pro studenty povinně volitelného předmětu právnických fakult)*. Dobrá Voda u Pelhřimova: A. Čeněk, 2001. Právnické učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-03-1.

SHAW, Julia. *Iluze paměti: falešné vzpomínky a proč jim věříme*. Přeložil Petr HOLČÁK. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-793-3.

SPURNÝ, Joža. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-846-5.

STRAUS, Jiří. *Kriminalistická taktika*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-095-6.

STRAUS, Jiří a Miroslav NĚMEC. *Teorie a metodologie kriminalistiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-214-1.

SVOBODA, Ivo. *Kriminalistika*. Ostrava: Key Publishing, 2016. Učebnice (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-259-4.

VRIJ, Aldert. Credibility assessments in a legal context. In: CARSON, D., MILNE, B., PAKES, F., SHALEV, K., SHAWYER, A. (Eds.), *Applying psychology to criminal justice* (81-96). London: John Wiley and Sons Ltd, 2007. ISBN 978-0-470-01515-5.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0869-3.

ZÁHORSKÁ, Jindřiška. *Psychologická intervence při vyšetřování trestných činů*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-236-2.

2 Seznam použitých internetových zdrojů

AKEHURST, Lucy and Aldert, VRIJ. Creating suspects in police interviews. In: *Journal of Applied Social Psychology* [online], 29 (1), 1999, str. 192-210 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/epdf/10.1111/j.1559-1816.1999.tb01381.x>.

BOUKALOVÁ, Hedvika a Lenka, MYNAŘÍKOVÁ. Detekce lži na základě neverbálních projevů – studie zaměstnanců Policie České republiky. In: *Psychologie a její kontexty* [online] 5 (2), 2014, str. 33–46 [cit. 2020-04-07]. Dostupné z: https://psychkont.osu.cz/fulltext/2014/Boukalova,Mynarikova_2014_2.pdf.

DE PAULO, Bella M., LINDSAY, James J., MALONE, Brian E. et al. Cues to Deception. In: *Psychological Bulletin* [online], 129 (1), 2003, str. 74-118 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z:

<https://eds-a-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=beb70a22-5fb6-442a-bcf5-7fad2103166c%40sdc-v-sessmgr01>.

Detektor lži: Jak funguje a jak ho oklamat? In: EuroZprávy.cz [online], 9.9.2017 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://eurozpravy.cz/veda-a-technika/technika/200753-detektor-lzi-jak-funguje-a-jak-ho-oklamat/>.

EKMAN, Paul. Why Don't We Catch Liars? In: *Social Research* [online], 63 (3), 1996, str. 801-817 [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/40972316?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.

FIGUEROA, Edgar Enrique. Tras la década del polígrafo. In: *LaPrensa* [online]. 17.3.2008 [cit. 2020-04-18]. Dostupné z: https://www.prensa.com/politica/decada-poligrafo_0_2248275216.html.

GARVEN, Sena, James M., WOOD, Roy S. MALPASS and John S. SHAW. More than suggestion: The effect of interviewing techniques from the McMartin preschool case. In: *Journal of Applied Psychology* [online] 83 (3), 1998, str. 347-359 [cit. 2020-02-18]. Dostupné z: <http://eds.a-ebsohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=6beb59a4-45ff-4f03-b000-d307f57edb86%40sdc-v-sessmgr03>.

GÓMEZ PAVAJEAU, Carlos Arturo y FARFÁN MOLINA, Francisco Javier. El polígrafo y su utilización como acto de investigación en el derecho sancionatorio. In: *Derecho penal y criminología* [online] 35 (98), 2014, str. 131-179 [cit. 2020-04-19]. Dostupné z: <https://revistas.uexternado.edu.co/index.php/derpen/article/view/4156/0>.

GUBERT, Maria Victória Jaeger. Impossibilidade do uso do polígrafo no processo penal brasileiro. In: *Emporiadodireito.com.br* [online], 19.1.2016 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z:

<https://emporiododireito.com.br/leitura/impossibilidade-do-uso-do-poligrafo-no-processo-penal-brasileiro>.

HERNÁNDEZ VILLAMARIN, John Alexander y Lady Johana, MAHECHA LIZARAZO. *Uso del polígrafo como elemento probatorio en los procesos penales* [online]. Bogota D.C., 2016 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://repository.unimilitar.edu.co/bitstream/handle/10654/14673/MahechaLizarazoLadyJohana.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Diplomová práce. Universidad Militar Nueva Granada – Facultad de derecho.

Inbau et al (1986) – Interrogation technique A2 OCR Psychology Revision FORENSIC. In: Youtube.com [online], 19.2.2015 [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IMCsZ9uZulM>.

KRAMULOVÁ, Daniela. Emoce v hlase neschováš. In: *Časopis Psychologie* [online], 16.12.2013 [cit. 2020-04-11]. Dostupné z: <https://www.screening-solutions.com/casopis-psychologie-emoce-v-hlase-neschovas>.

LEE, Tatia M.C. et al. Lie Detection by Functional Magnetic Resonance Imaging. In: *Human Brain Mapping* [online]15, 2002, str. 157–164 [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hbm.10020>.

LEO, Richard A. Inside the interrogation room. In: *The Journal of Criminal Law and Criminology* [online], 86 (2), 1996, str. 266-303 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=9c249258-66a7-4d24-8c72-9bef52205310%40sessionmgr4007>.

LOFTUS, Elizabeth and Jacqueline, PICKRELL. The formation of false memories. In: *Psychiatric Annals* [online], 25 (12), 1995, str. 720-725 [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: https://blogs.brown.edu/recoveredmemory/files/2015/05/Loftus_Pickrell_PA_95.pdf.

RIGGIO, Ronald E. Assessment of Basic Social Skills. In: *Journal of Personality and Social Psychology* [online], 51 (3), 1986, str. 649-660 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232575173_Assessment_of_Basic_Social_Skills.

SARTORIO, Guillem. El polémico uso del polígrafo en la selección de personal. In: BBC Mundo [online]. 22.4.2011 [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: https://www.bbc.com/mundo/noticias/2011/04/110412_trabajos_sin_mentiras_poligrafo_2_pl.

SRNKOVÁ, Petra. Detektor lži – 30 let slouží české policii. In: Policie.cz [online], 7.2.2011 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/detektor-lzi-30-let-slouzi-ceske-policii.aspx>.

VRIJ, Aldert. Nonverbal Dominance versus Verbal Accuracy in Lie Detection: A Plea to Change Police Practice. In: *Criminal Justice and Behavior* [online], 35 (10), 2008, str. 1323-1336 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=2&sid=10d98ae9-c18b-4622-a0aa-b48d6c21ead1%40pdc-v-sessmgr06&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwLHN0aWlmbGFuZz1jeYzZaXRlPWVkey1saXZlJnNjb3BIPXNpdGU%3d#AN=37177994&db=edb>.

VRIJ, Aldert. What gives a liar away? In: news.bbc.co.uk [online], 1.11.2001 [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/1630660.stm>.

WILLIAMS, S.M. et al. Is the truth in your words? Distinguishing children's deceptive and truthful statements. In: *Journal of Criminology* [online], 2014, str. 1-9 [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.hindawi.com/journals/jcrim/2014/547519/>.

WRIGHT, Gordon, Christopher, BERRY and Geoffrey, BIRD. Deceptively simple...The "deception-general" ability and the need to put the liar under the spotlight. In: *Frontiers in*

Neuroscience [online], 7 (152), 2013, [cit. 2020-04-05]. Dostupné z:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3756307/#>.

3 Seznam použitých právních předpisů

Zákon č. 141/ 1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

4 Seznam ostatních zdrojů

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR z 25.3.1992 č. 8/1993 Sb. rozh. tr., sp. zn. 6 To 12/92.

JONÁŠOVÁ, Adéla, Šárka, KOTKOVÁ a Michaela, ŠTŘEJLOVÁ. *Identifikace lži a pravdy ve verbálním projevu*. Praha, 2019. Seminární práce. Vědecko-výzkumná propedeutika. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

Taktické postupy překonávání lživé výpovědi

Abstrakt

Cílem této práce je popsat a analyzovat lživou výpověď u výslechu, její rozpoznání a následné překonávání prostřednictvím taktických výslechových postupů a dalších metod. V úvodní části práce jsou vymezeny bazální koncepty jako fenomén lži, výslechu a výpovědi, bez jejichž porozumění by nebylo dost dobře možné se věnovat studiu detekce lži a jejího překonávání.

Další část už se pak zabývá konkrétně detekcí lži ve vyšetřování trestné činnosti, vyzdvihuje význam správné identifikace lživé výpovědi a zabývá se lží z pohledu jejího adresáta, v jehož zájmu je lež odhalit. Nastíněna jsou také specifika v této oblasti, se kterými se orgány činné v trestním řízení setkávají u dětí. Následující část se zaměřuje na lživou výpověď a její odhalování na základě verbálních, neverbálních a paraverbálních projevů v chování dotyčné osoby. Pokouším se i vystihnout rozdíly mezi záměrným uváděním nepravdy, tedy lhaním a neúmyslným sdělováním nepravdy z důvodů přirozených procesů zapomínání. V navazující části je podán přehled taktických výslechových postupů, které jsou aplikovány u výslechu s cílem lživé výpovědi zamezit, popřípadě ji zdolat. Jsou rozděleny na ty přijatelné a na ty, které jsou buď explicitně zakázány právními předpisy nebo mají spornou povahu a jsou buď obecně odmítány nebo přinejmenším přijímány s výhradami.

V neposlední řadě jsou nastíněny zvláštní způsoby odhalování lživé výpovědi u vyšetřování, mezi něž patří známý polygraf, ale i hlasová analýza, sérum pravdy apod. Nakonec je pak část věnována poznatkům o detektoru lži ve vyšetřování v některých státech Latinské Ameriky.

Signálů, podle kterých je možné lež rozpoznat a způsobů, jak se se lživou výpovědí podanou u výslechu vypořádat, je celá řada, ale je třeba pamatovat na to, že každý případ a každý vyslýchaný je specifický a nelze aplikovat paušální přístup u všech. Důležité je soustředit se na to, aby se s vyslýchaným jednalo korektně a v souladu s právními předpisy a etickými pravidly postupujícími forenzní oblastí. Poznatky o odhalování lži a metodách, za pomoci nichž může být lež prolomena, jsou nezbytné pro správné rozhodování o vině a trestu a předcházení justičním omylům. Zvyšování povědomí v této problematice je více než žádoucí.

Klíčová slova:

lživá výpověď, detekce lži, taktické výslechové postupy

The tactical methods of overcoming the false testimony

Abstract

The objective of this thesis is to describe and analyse the false testimony at interrogation, its recognition and follow-up overcoming by means of tactical interrogation methods and other techniques. In the introductory part of the thesis, the elemental concepts such as the phenomenon of lie, interrogation and testimony are defined in order to gain some insight, without which it would not be well possible to dedicate to the research of detection of lie and its overcoming.

The following part deals with the lie detection in crime investigation in particular, it highlights the importance of correct identification of false testimony and it pursues the lie from perspective of the recipient of lie, whose interest is to reveal the lie. The particularities in this area regarding children are outlined as well. The subsequent part is focused on the false testimony and its detection based on the verbal, nonverbal and paraverbal tokens in conduct of concerned person. I have attempted to capture the differences between intentional communicating of untruthful information, thus lying, and unintentional communication of untruthful information caused by natural process of forgetting. In the following part, the overview of tactical interrogation methods applied for purposes of preventing the false testimony, or as the case may be overcoming it, are presented. They are divided into the acceptable ones and the ones, that are either explicitly prohibited by law or they are of controversial nature and they are commonly rejected or at least accepted with reservations.

Furthermore, the special methods of lie detection at interrogation are outlined. Among those we may mention a well-known polygraph, but also voice analysis, the serum of the truth etc. At the end, there is a part devoted to the knowledge about polygraph in investigation in some states of Latin America.

There is a whole range of tokens which may be a sign of lie and ways how to deal with the false testimony provided at interrogation, but it is necessary to take into account that every case and every interrogated person is specific and there is no generalized approach to all of them. It is significant to focus on treating the interrogated persons properly and in compliance with the law and ethical norms pervading the forensic sphere. Knowledge of lie detection and methods which may help surmount the lie, are necessary for correct decision-making on guilt and sentence and prevention of miscarriage of justice. Increasing the awareness in these issues is more than desired.

Key words:

false testimony, lie detection, tactical interrogation methods